

Pienen osakeyhtiön tilintarkastuksen riskianalyysi

Jussi Keinänen

Opinnäytetyö

31.1.2012

Koulutusala Yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon ala	
Koulutusohjelma Liiketalouden koulutusohjelma	
Työn tekijä(t) Jussi Keinänen	
Työn nimi Pienen osakeyhtiön tilintarkastuksen riskianalyysi	
Päiväys 31.1.2012	Sivumäärä/Liitteet 64+4
Ohjaaja(t) Liisa Kuopusjärvi & Sirpa Grönholm	
Toimeksiantaja/Yhteistyökumppani(t)	
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää riskiperusteisen tilintarkastuksen toteutusta pienen osakeyhtiön tilintarkastuksessa. Työssä perehdytään riskiperusteisen tilintarkastuksen suorittamiseen kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaisesti. Työn tarkoituksena oli selvittää millaisia toimenpiteitä riskien analysointiin tarvitaan ja miten tilintarkastajan tulee suorittaa tilintarkastustoimenpiteitä havaitsemiaan riskejä kohtaan. Työn tavoitteena oli myös laatia käytännönläheinen malli riskienanalysointia varten. Mallissa otettiin huomioon erityisesti pienien toimeksiantojen vaatimat seikat riskien analysoinnista.</p> <p>Riskiperusteinen tilintarkastusprosessi koostuu kolmesta eri vaiheesta: suunnittelusta, toteutuksesta ja raportoinnista. Jokaista vaihetta ohjaa kansainväliset tilintarkastusstandardit, joiden mukaisesti tilintarkastusta tulisi suorittaa. Standardit asettavat huomattavan määrän haasteita pienien osakeyhtiöiden tilintarkastukselle. Tilintarkastusta kohtaan lisääntyneistä vaatimuksista johtuen aikaa tilintarkastuksen suorittamiselle jää aiempaa vähemmän. Vaatimukset ovat lisääntyneet erityisesti tilintarkastuksen suunnittelun ja dokumentoinnin osalta.</p> <p>Riskiperusteisen tilintarkastuksen tarkoituksena on kohdistaa tilintarkastustoimenpiteet keskeisiin tilinpäätöseriini, joihin tilintarkastaja arvio merkittävimpien virheiden kohdistuvan. Tästä johtuen tilintarkastuksen suunnittelun merkitys riskien havainnoinnissa ja arvioinnissa korostuu. Havaittuja riskejä kohtaan tilintarkastajan tulisi suorittaa riittävä määrä tilintarkastustoimenpiteitä, jotta hän saisi riittävän määrän tilintarkastusevidenssiä annettavaa tilintarkastuskertomusta varten.</p> <p>Riskianalyysi aiheuttaa lisää työtä tilintarkastajalle. Lisätyöstä johtuen aikaa perinteisille tilintarkastustoimenpiteillä jää aiempaa vähemmän. Riskien analysointi kuitenkin auttaa tilintarkastajaa hahmottamaan tarkastettavaa yhteisöä entistä paremmin. Sen avulla tilintarkastaja voi saada paremman käsityksen yhteisöön kohdistuvista epävarmuustekijöistä. Riskien analysoinnin avulla myös tilintarkastusasiakas voi saada lisäarvoa tilintarkastuksesta, sillä tilintarkastajan tulisi raportoida asiakkaalle huomaamistaan merkittävistä epäkohdista, jotka saattavat aiheuttaa uhkia yrityksen toiminnalle.</p>	
Avainsanat Tilintarkastus, tilintarkastusriski, riskianalyysi, ISA-standardit	

Field of Study Social Sciences, Business and Administration			
Degree Programme Degree Programme in Business and Administration			
Author(s) Jussi Keinänen			
Title of Thesis Audit Risk Analysis in a Small Limited Liability Company			
Date	31.1.2012	Pages/Appendices	64+4
Supervisor(s) Liisa Kuopusjärvi & Sirpa Grönholm			
Project/Partners			
<p>Abstract</p> <p>This thesis project deals with audit risk analysis in a small private limited company. In this research we are going to clarify how an auditor should perform a risk-based audit in compliance with the requirements of International Standards on Auditing. One of the main targets was to examine what kind of procedures an auditor needs to follow when detecting assignment risks and what are the necessary actions that must be taken against the main risks. Based on the theoretical part of this research we created a practical analysis tool that an auditor can use when doing audit engagement. Risk analysing tool is meant to be used when auditing small engagements. It considers all the necessary facts that small engagement's risk analyses require.</p> <p>Risk-based audit process includes three phases which are planning, execution and reporting. International Standards on Auditing instruct how an auditor should perform these phases. These standards can be very hard to adopt when auditing small engagements. It is challenging to evaluate which standards concern small engagements. Mainly International Standards on Auditing cause more work with the documentation and audit planning. An increased demand for documentation is based on a better audit quality.</p> <p>The main point of a risk-based audit process is to focus audit procedures on essential financial statement items. These items are evaluated as high-risk items. Risk evaluation is an important part of audit planning because it is meant to highlight the main parts, which audit procedures concentrate on. An auditor should perform audit procedures against notable uncertainties to gather required amount of audit evidence.</p> <p>From an auditors point of view risk analysis causes more work. Because of the increased load of work he has less time to perform actual audit procedures like substantive procedures and control testing. On the other hand, risk analysis helps an auditor to understand a clients main operation. It allows an auditor to detect the main risks that an audit engagement encompasses. From a clients perspective risk analysis can detect some inherent risks that the client was not aware of previously. An auditor's report can also bring some added value. For example an auditor must report on the main risks that can cause harm to the client's operations.</p>			
Keywords Audit, audit risk, risk analysis, ISA-standards			

KÄSITTEET

Tilintarkastusevidenssi: Tilintarkastajan hankkima näyttö, minkä pohjalta tilintarkastuskertomus annetaan. (Tomperi 2009.)

Tilintarkastaja: Keskuskauppakamarin hyväksymä KHT-tilintarkastaja tai KHT-tilintarkastusyhteisö ja kauppakamarin hyväksymä HTM-tilintarkastaja tai HTM-yhteisö. (HTM-tilintarkastajat ry- GRM revisorer rf. 2011.)

ISA-standardit: Kansainväliset tilintarkastusstandardit (*International Standards on Auditing*). Suomessa KHT-yhdistys suomentanut standardit ja suositukset. Standardit ja suositukset ovat Suomessa osa hyvää tilintarkastustapaa. (Halonen & Steiner 2010.)

Omistajajohtaja: Omistajat, jotka osallistuvat tarkastettavan yhteisön päivittäisten asioiden hoitoon. (HTM-Info 2009.)

IFAC: Kansainvälinen tilintarkastajajärjestö (*The International Federation of Accountants*). Pyrkii edistämään tilintarkastajien ammattikuntaa ja suoritettavan tilintarkastuksen laatua. (KHT-Yhdistys 2011.)

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	8
1.1	Aiheen perustelu	8
1.2	Aiheen kuvaus.....	8
1.3	Työn tavoitteet.....	9
1.4	Käytettävät menetelmät	10
1.5	Tutkimuksen rajaus	10
1.6	Työn rakenne	11
2	TILINTARKASTUS KÄYTÄNNÖSSÄ.....	13
2.1	Tilintarkastuksen tavoite.....	13
2.2	Tilintarkastustyötä ohjaavat säädökset	14
2.3	Tilintarkastuslaki.....	15
2.4	Kansainväliset tilintarkastusalan standardit ja suositukset.....	16
2.5	Muut säädökset.....	17
3	TILINTARKASTUKSEN PROSESSI	19
3.1	Tilintarkastuksen suunnittelu.....	19
3.1.1	Olellisuuden määrittely.....	23
3.1.2	Sisäinen valvonta.....	25
3.2	Tilintarkastuksen toteutus	28
3.3	Toimeksiannon päätäntä.....	30
3.4	Tilintarkastuksen dokumentointi.....	33
4	TILINTARKASTUSRISKIT	35
4.1	Mitä riskit ovat?	35
4.2	Mitä tilintarkastusriskillä tarkoitetaan?.....	35
4.3	Miksi tilintarkastajan täytyy tunnistaa tilintarkastuksen riskejä?.....	39
4.4	Mitä on riskiperusteinen tilintarkastus?	40
4.5	Millainen on riskiperusteinen tilintarkastusprosessi?	42
4.6	Mitä ovat tilintarkastuksen riskienarviointitoimenpiteet?	43
4.6.1	Miten tilintarkastusriskejä havainnoidaan?	45
4.6.2	Mitä ovat analyttiset menetelmät?	46
4.6.3	Mitä ovat yhteisölle tehtävät tiedustelut?	47
4.6.4	Mitä riskienarviointitoimenpiteillä pyritään selvittämään?	48
4.7	Havaittuihin riskeihin vastaavat toimenpiteet	49
4.7.1	Kontrollien testaus	50
4.7.2	Aineistotarkastustoimenpiteet.....	51
5	RISKIANALYYSIMALLI	54
5.1	Riskianalyysin rakenne	55
5.2	Riskianalyysimallin käyttö	56

5.3 Riskianalyysimallin käyttökelpoisuus	58
6 PÄÄTÄNTÖ	60
6.1 Yhteenveto.....	60
6.2 Työn tavoitteiden saavuttaminen	63
6.3 Pohdinta.....	63
LÄHTEET	65

LIITTEET

Liite 1 Riskianalyysimalli

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen perustelu

Tilintarkastus Suomessa on kokenut monia alaan oleellisesti vaikuttavia tekijöitä viime vuosien aikana. Merkittävimpiä näistä olivat vuonna 2007 käyttöön otettu tilintarkastuslaki ja lakiuudistuksen myötä sovellettaviksi tulleet kansainväliset tilintarkastusstandardit. Muutoksista johtuen tilintarkastajan työ on muuttunut monella eri tavalla, mikä näkyy käytännössä lisääntyneenä työmääränä ja kasvaneina laadullisina vaatimuksina. Työmäärä on lisääntynyt erityisesti tilintarkastuksen suunnittelun ja tarkastustyön dokumentaation osalta. Tilintarkastustoimeksiannon suorittamisen osalta myös tilintarkastukseen liittyvien riskien ja riskien dokumentoinnin merkitys on korostunut.

Kiinnostukseni aihetta kohtaan on muodostunut ammatillisen kiinnostuksen myötä. Suorittamani työharjoittelu tilintarkastustoimistossa ja tilintarkastajan assistentin työtehtävät ovat vaikuttaneet kiinnostukseeni tilintarkastusriskejä kohtaan. Mielenkiintoni riskien analysointia kohtaan kasvoi myös kansainvälisten tilintarkastusstandardien asettamien vaatimusten myötä. Ammatillisen kehityksen myötä erityisesti halu kehittää riskien havainnointia ja riskeihin liittyvää arviointia tehokkaammaksi ja toimivammaksi osaksi tilintarkastusprosessia ovat vaikuttaneet henkilökohtaiseen kiinnostukseeni työn aihetta kohtaan. Tämän opinnäytetyön myötä uskon pystyväni ymmärtämään paremmin, miten tilintarkastusriskit vaikuttavat tilintarkastuksen käytännöntyön toteuttamiseen.

1.2 Aiheen kuvaus

Tilintarkastuksen riskianalyysi sisältää monia eri vaiheita, joita tilintarkastajan täytyy suorittaa tarkastuksen suunnittelun ja toteutuksen yhteydessä. Riskianalyysin tarkoituksena on havainnollistaa niitä seikkoja, joihin tilintarkastajan tulisi kiinnittää huomiota tilintarkastuksessa. Riskianalyysi onkin olennainen osa tilintarkastuksen suunnittelua, minkä perusteella voidaan määritellä toimenpiteitä, joiden avulla saadaan varmuus kirjanpidon, tilinpäätöksen, hallinnon ja toimintakertomuksen oikeellisuudesta. Analyysin avulla havaittujen riskien raportoinnin, arvioinnin ja riskeihin vastaavien toimenpiteiden tarkoituksena on saada riittävästi tilintarkastusevidenssiä annettavaa tilintarkastuskertomusta varten.

Tässä opinnäytetyössä pyritään selventämään käytännönläheisesti pienen osakeyhtiön tilintarkastuksen riskien tunnistamista ja analysointia. Tunnistettuihin riskeihin vastaavia toimenpiteitä esitetään tilintarkastuksen riskit osiossa. Riskienarviointiprosessia tullaan selventämään erityisesti kansainvälisten tilintarkastusstandardien edellyttämällä tavalla. Työssä ei kuitenkaan ole tarkoitus käydä läpi jokaista aihetta koskevaa tilintarkastusstandardia, vaan työssä pyritään kertomaan olennaisista standardien vaatimuksista, joilla on merkitystä riskien analysoinnissa. Työn tarkoituksena on auttaa lukijaa ymmärtämään, mitä riskiperusteisen tilintarkastuksen suorittaminen hyvän tilintarkastustavan mukaisesti on.

Tämä opinnäytetyö on tarkoitettu luettavaksi tilintarkastuksesta yleisesti kiinnostuneille sekä alaa opiskeleville. Tutkimuksen teoria on kirjoitettu siten, että alasta vähän tietävä voi saada käsityksen työn tavoitteista, teoriasta ja johtopäätöksistä.

1.3 Työn tavoitteet

Tämän työn tavoitteena on perehtyä tilintarkastukseen liittyvien riskien tunnistamiseen, arviointiin ja riskeihin vastaaviin toimenpiteisiin tilintarkastajan näkökulmasta. Työssä tullaan selvittämään tilintarkastuksen riskien tunnistamista ja arviointia toimeksiannon hyväksymisvaiheessa ja suunnitteluvaiheessa. Lisäksi tutkielmassa perehdytään riskeihin vastaaviin toimenpiteisiin tilintarkastuksen toteutusvaiheessa. Työn eräänä keskeisenä tavoitteena on selventää lukijalle, miten riskienarvioinnissa tulisi ottaa huomioon kansainväliset tilintarkastusstandardit, jotta tilintarkastus tulisi suoritetuksi hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Tarkoitus on että lukija saa hyvän kokonaiskuvan tilintarkastusstandardien mukaisesti suoritetusta tilintarkastusprosessista.

Lisäksi työn tavoitteena on kehittää käytännönläheinen malli tilintarkastuksen riskienanalysointiin. Mallin tarkoituksena on helpottaa ja selkeyttää tilintarkastajan työtä tilintarkastusprosessin eri vaiheissa. Riskianalyysimallin tulee ottaa huomioon Suomen tilintarkastuslain ja kansainvälisten tilintarkastusstandardien vaatimat seikat. Työssä kehitetty riskianalyysimalli on tarkoitettu käytettäväksi erityisesti pienien osakeyhtiöiden tilintarkastuksessa. Tarkoituksena olisi, että riskianalyysimalli olisi mahdollisimman helppokäyttöinen, tehokas ja yksinkertainen käyttää. Tärkeää olisi, että se antaisi kattavan kuvan toimeksiantoon kohdistuvista riskeistä ja mahdollistaisi tilintarkastustoimenpiteiden suunnittelun havaittujen riskien pohjalta.

Tutkimuksen teoriaosuuden tavoite on selventää, miten tilintarkastajan tulee suorittaa riskiperusteista tilintarkastusta. Teoriaosuus painottuu tilintarkastusriskien havaitsemiseen, arvioimiseen sekä riskeihin vastaaviin toimenpiteisiin. Opinnäytetyön eräänä tavoitteena on havainnollistaa riskianalyysiprosessia mahdollisimman käytännönläheisellä ja selkeällä tavalla. Työn teoriaosuuden tuloksia on tarkoitus hyödyntää käytännössä tilintarkastuksen työtehtävien yhteydessä. Työssä esitetyt riskianalyysimallia voidaan hyödyntää pienien osakeyhtiöiden tilintarkastuksen yhteydessä.

1.4 Käytettävät menetelmät

Tutkimus toteutetaan laadullisena eli kvalitatiivisena tutkimuksena. Tutkimuksen aiheen takia ei ole olennaista tai tarpeellista käyttää määrällisiä eli kvantitatiivisia tutkimusmenetelmiä. Ongelmaksi olisi muodostunut erityisesti tutkimukseen käytettävissä olevat ajalliset ja taloudelliset resurssit. Työn lähdemateriaalina käytetään tilintarkastusalaa koskevaa suomalaista ja ulkomaista kirjallisuutta. Myös mahdollisia taloushallintoa koskevia artikkeleja tullaan hyödyntämään mahdollisuuksien mukaan. Riskienanalysointimalli kehitetään teoriaosuuden pohjalta tehtävien päätelmien ja omien ammatillisten kokemusten perusteella.

Työtä tullaan ottamaan huomioon kansainväliset tilintarkastusstandardit ja Suomessa voimassa oleva tilintarkastuslaki sekä tilintarkastusasetus. Työssä tullaan myös hyödyntämään liiketalouden opintojen aikana saatua tietoa tilintarkastuksesta, taloushallinnosta ja alaa koskevasta lainsäädännöstä. Tilintarkastajan assistentin työtehtävien yhteydessä saatua tietoa tilintarkastusalasta ja alaan liittyvistä säädöksistä tullaan myös käyttämään tietolähteenä sekä työn teoriaosuudessa että työn pohjalta esitettävissä riskianalyysimallissa. Työn aihe on erittäin haasteellinen opinnäytetyöksi, sillä olemassa olevaa ajantasaista lähdekirjallisuutta on vain vähän olemassa. Tämä johtuu osaltaan vuonna 2007 uudistuneesta tilintarkastuslaista, jonka mukaan kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat nykyisin merkittävä osa hyvää tilintarkastustapaa.

1.5 Tutkimuksen rajaus

Tässä tutkimuksessa tullaan käsittelemään tilintarkastukseen liittyvää prosessia riskien tunnistamisen, arvioinnin ja niihin vastaavien toimenpiteiden osalta. Aihe on kokonaisuudessaan hyvin laaja, koska riskien analysointiin ja toimenpiteisiin kohdistuvia toimenpiteitä joudutaan suorittamaan monessa eri tilintarkastuksen vaiheessa. Työs-

sä on tarkoitus selventää miten tilintarkastajan tulee suhtautua riskeihin pienen osakeyhtiön tilintarkastuksen yhteydessä, jotta kansainvälisten tilintarkastusstandardien vaatimat seikat toimeksiannon riskien tunnistamisesta, arvioinnista, riskeihin vastaavista toimenpiteistä ja niiden dokumentoinnista tulisi noudatetuksi. Työssä ei ole tarkoitus perehtyä muihin kansainvälisiin tilintarkastusstandardeihin, jotka eivät keskeisesti liity tilintarkastuksen toimeksiannon riskeihin, niiden havaitsemiseen, määrittämiseen tai riskeihin vastaaviin toimenpiteisiin.

Tutkimuksessa ei ole myöskään tarkoitus syventyä tilintarkastuksen olennaisuuden määrittämiseen tarkemmin, vaikka olennaisuus onkin merkittävä osa tilintarkastusta ja riskien merkittävyyden arviointia. Olennaisuuden määrittämisen osalta työssä tullaan käsittelemään olennaisuuden teoria ja olennaisuuden määrittely pääpiirteittäin tilintarkastuksen. Työn kokonaisuuden kannalta olennaisuus ei kuitenkaan ole merkittävä, vaan enemmänkin riskien analysoinnin teoriaa tukeva.

Työssä ei ole tarkoitus ottaa kantaa tilintarkastuksen eettisiin vaatimuksiin tai niiden asettamiin rajoitteisiin tilintarkastajalle tai hänen suorittamalleen työlle. Aiheen ulkopuolelle jää myös tilintarkastuksen laadunvalvontaan liittyvät ohjeistukset. Yhtiömuodollisesti työ rajoittuu osakeyhtiöihin, eikä työssä täten tulla ottamaan kantaa henkilöyhtiöiden, säätiöiden tai yhdistysten tilintarkastukseen. Sekä tilintarkastusprosessia että riskianalyysiä tullaan tarkastelemaan pienen osakeyhtiön tilintarkastuksen kannalta. Näin ollen tutkimuksessa ei tulla myöskään käsittelemään asunto- tai kiinteistöosakeyhtiön tilintarkastusta. Lähtökohtaisesti työssä tullaan käsittelemään tilintarkastusta lakisääteisen vuositilintarkastuksen näkökulmasta. Työssä ei siis käsitellä tilintarkastajan muita tehtäviä, kuten yleisluonteiseen tarkastukseen, erityiseen tarkastukseen tai tilintarkastajan antamiin muihin lausuntoihin ja todistuksiin liittyviä tehtäviä.

1.6 Työn rakenne

Tämä opinnäytetyö koostuu viidestä eri osiosta. Tilintarkastus käytännössä osiossa käsitellään tilintarkastuksen tavoitteita ja tilintarkastusta ohjaavia keskeisiä säädöksiä. Osion tarkoituksena on selventää tilintarkastuksessa huomioon otettavia yleisiä tavoitteita ja tilintarkastusta ohjaavia lainsäädäntöjä ja muita säädöksiä, kuten kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja.

Kohdassa tilintarkastuksen prosessi käsitellään tilintarkastuksen suorittamista pääkohdittain. Prosessia pyritään selvittämään mahdollisimman selkeällä tavalla, jotta aiheesta vähän tietävä lukija pystyisi saamaan selkeän kuvan tilintarkastuksen suorittamisesta. Tilintarkastusprosessin kuvaaminen ei kuitenkaan ole tämän opinnäytetyön päätarkoitus, vaan prosessikuvauksen tarkoituksena on selventää tilintarkastuksen kulkua kokonaisuuden hahmottamisen kannalta. Tilintarkastusprosessin yhteydessä esitellään olennaisuuden määrittämiseen liittyvää teoriaa pääpiirteittäin. Sisäisen valvonnan merkitystä tilintarkastukselle tullaan myös käsittelemään tilintarkastuksen prosessiosion yhteydessä.

Tilintarkastuksen riskit osiossa perehdytään tilintarkastustoimeksiannon riskien kartoitukseen, niiden arviointiin ja toimenpiteisiin, joilla havaittuihin riskeihin pyritään vastaamaan. Tässä luvussa käsitellään riskien tunnistamiseen ja arviointiin käytettäviä toimenpiteitä, joiden perusteella tilintarkastajan tulisi suunnitella riskeihin vastaavia tilintarkastustoimenpiteitä. Riskeihin vastaavien toimenpiteiden osalta tutkimuksessa perehdytään niihin toimintatapoihin, joilla tilintarkastaja pyrkii saamaan olennaisen virheellisyyden riskin riittävän alhaiselle hyväksyttävälle tasolle. Toimenpiteiden osalta tutkimuksessa ei kuitenkaan ole tarkoitus selvittää sitä, miten tilintarkastustoimenpiteiden avulla saatu tilintarkastusevidenssi vaikuttaa annettavaan tilintarkastuskerromukseen.

Riskianalyysimallin yhteydessä esitellään tämän opinnäytetyön pohjalta laadittua tilintarkastuksen riskianalyysimallia. Osiossa käydään läpi analyysin rakenne, jotta lukijan olisi mahdollista hahmottaa riskianalyysimalli kokonaisuudessaan. Analyysimallin käyttöä pyritään kuvaamaan mahdollisimman selkeällä tavalla. Tarkoituksena on, että lukija pystyy saamaan käsityksen analyysimallin käytöstä pääpiirteittäin. Tämän jälkeen tullaan pohtimaan riskianalyysin käyttökelpoisuutta tilintarkastuksen suunnittelun yhteydessä.

Päätäntä osiossa esitetään työn teoriaosuuden yhteenveto. Tämän tarkoituksena on kerrata riskiperusteisen tilintarkastuksen teoria hyvin tiiviisti. Päätännän yhteydessä pohditaan myös tämän opinnäytetyön tavoitteiden saavuttamista, mahdollisia onnistumisia ja epäonnistumisia sekä mahdollisuuksia jatkotutkimuksille.

2 TILINTARKASTUS KÄYTÄNNÖSSÄ

2.1 Tilintarkastuksen tavoite

Hyvän tilintarkastustavan mukaisesti suoritettujen tilintarkastusten tavoitteena on antaa lausunto tarkastettavan yhtiön tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Tilintarkastuksen yleisenä tavoitteena on siis varmistua siitä, ettei tarkastettavaan tilinpäätökseen sisälly olennaista virheellisyttä tai puutetta, jotka voisivat antaa väärän kuvan yhteisön taloudellisesta tai toiminnallisesta tilanteesta. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 245.) Yrityksen hallinnon ulkopuolisen henkilön näkökulmasta riippumattoman tilintarkastajan suorittama tilintarkastus onkin oikeastaan ainoa keino saada kohtuullinen varmuus yhteisön taloudellisen ja toiminnallisen tilanteen oikeellisuudesta. Tilintarkastajan tulisi pystyä antamaan tekemänsä tilintarkastuksen perusteella kertomus siitä, onko tilinpäätös olennaisilta osin oikein ja onko se laadittu Suomessa voimassa olevien säännösten ja määräysten mukaisesti. (Korkeamäki 2008, 33.)

Sidosryhmien kannalta tilintarkastus on yksi keskeisimmistä keinoista varmistua yhteisön tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen oikeellisuudesta. Mahdollisia sidosryhmiä, joita yhteisön tilintarkastuksesta saadut tulokset kiinnostavat, ovat omistajien lisäksi esimerkiksi työntekijät, luotonantajat, sijoittajat, asiakkaat, tavarantoimittajat ja viranomaiset. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta tilintarkastus lisää julkisen vallan luottamusta tilintarkastettuihin yhteisöihin kohtaan. (Riistama 1999, 24.) Voidaan myös ajatella, että laadukas ja hyvin toteutettu tilintarkastus ja tilintarkastusjärjestelmä parantavat yhteiskunnan luotettavuutta yleisesti. Sen lisäksi, että laadukas tilintarkastusjärjestelmä voi parantaa valtion ja kansalaisten luottamusta yrityksiä kohtaan, se voi parantaa kyseisen yhteiskunnan luotettavuutta ulkopuolisten tahojen näkökulmasta. (Riahi-Belkaoui 2004, 10.)

Omistajien näkökulmasta tilintarkastus on keino varmistua siitä, että johto on hoitanut tehtävänsä ja ettei yhteisön johdon toiminnassa ole huomattu lainvastaisuutta tai väärinkäytöksiä. Laillisuusvalvonta onkin yksi keskeisimmistä tilintarkastuksen tavoitteista. (Riistama 2000, 11.) Esimerkiksi osakkeenomistajille, jotka eivät kuulu yhteisön hallintoon, tilintarkastuskertomus on tärkeä tietolähde, jonka perusteella he voivat saada tietoa omistamastaan yhteisöstä ja sen toiminnasta. Tilintarkastajan antaman lausunnon tarkoituksena on lisätä tarkastettavan yhteisön tilinpäätöksen käyttäjien luottamusta tilinpäätöstä ja yhteisöä kohtaan. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 243.) Tilintarkastuslausunnon luonteella, eli sillä onko annettu tilintarkastuskertomus vakiomuotoinen vai mukautettu, on myös vaikutusta eri sidosryhmiä kohtaan.

Pienen osakeyhtiön omistajajohtajalle lausunnon luonteella ei välttämättä ole yhtä suurta merkitystä, kuin esimerkiksi osakkeenomistajalle, joka ei kuulu yhteisön hallintoon millään tavoin. Taas esimerkiksi tavarantoimittajan tai pankin näkökulmasta ehdollinen tai kielteinen tilintarkastuskertomuksen lausunto voi olla ratkaiseva, varsinkin sellaisten päätösten osalta, jotka ovat taloudellisesti merkittäviä. Lausunnon tarkoituksena onkin viestiä yrityksestä kiinnostuneille sidosryhmille sellaisista asioista, joihin heidän tulisi kiinnittää huomiota tärkeitä päätöksiä tehdessään.

Vaikka useat yhteisön sidosryhmät ovat kiinnostuneita yhteisön toiminnan tarkoituksenmukaisuudesta, ei tilintarkastajan tulisi huomioida tilintarkastuksessa eikä raportoinnissaan yhteisön toiminnan tarkoituksenmukaisuutta. Näin ollen tilintarkastajan ei pitäisi antaa tietoa yhteisön toiminnan tarkoituksenmukaisuudesta, jonka perusteella voitaisiin päätellä johdon tekemien ratkaisujen järkevyyttä ja aiheellisuutta. Tilintarkastuksen varsinaisena tavoitteena ei myöskään ole etsiä väärinkäytöksiä tai virheellisyyksiä, vaan sen tarkoituksena on erityisesti todeta, ettei tilinpäätökseen sisälly olennaisia virheellisyyksiä. (Korkeamäki 2008, 9.)

2.2 Tilintarkastustyötä ohjaavat säädökset

Tilintarkastustyötä ohjaavat useat eri säädökset. Suomessa tilintarkastusta ohjaavat erityisesti tilintarkastuslaki ja tilintarkastusasetus. Lisäksi eri yhtiömuotoja koskevat lainsäädännöt on huomioitava tarkastusta suunnitellessa ja sitä toteutettaessa. Kansainvälisistä säädöksistä merkittävimpiä ovat kansainväliset tilintarkastusstandardit, joiden noudattaminen on osa tilintarkastuslain mukaista hyvää tilintarkastustapaa. (Tomperi 2009, 14-15.) KHT-yhdistyksen mukaan osana hyvää tilintarkastustapaa ovat lakien, asetusten, tilintarkastusstandardien ja eettisten ohjeiden lisäksi myös TILA:n, VALA:n, tuomioistuinten ja viranomaisten päätökset ja kannanotot, sekä alaa koskeva ammattikirjallisuus. (KHT – yhdistys 2011.) Myös kirjanpitolautakunnan yleisohjeet toimivat tilintarkastusta tukevana, mutta myös velvoittavana ohjeistuksena. Kirjanpitolautakunnan lausunnot ovat kirjanpitolain mukaisesti kirjanpitolakia tukevia ohjeita ja lausuntoja. (Kirjanpitolaki 1997/1336, 8:2§.) Useat eri lait ja säädökset vaikuttavat paljon tilintarkastajan suorittamaan tilintarkastustyöhön, sillä tilintarkastus on aina suoritettava voimassa olevan lainsäädännön ja säädösten mukaisesti.

Viimeisen vuosikymmenen aikana tilintarkastusta kohtaan on asetettu huomattava määrä uusia vaatimuksia, jotka määrittelevät merkittävästi sitä, miten tilintarkastajan tulee työtään suorittaa. Muutoksiin on osaltaan vaikuttaneet 2000-luvun alussa ta-

pahtuneet tilinpäätöskandaalit. Esimerkiksi Enronin ja WorldComin konkurssit vuosina 2001 ja 2002 aiheuttivat toimenpiteitä niin Yhdysvalloissa kuin Euroopassa. (Clíkeman 2009, 288.) Kiristyneillä vaatimuksilla haluttiin palauttaa luottamus sekä yrityksiä että suoritettua tilintarkastusta kohtaan. Merkittäviä muutoksia tapahtui erityisesti tilintarkastuksen riippumattomuuden turvaamiseksi. Suomessa viimeisimmät merkittävät osakeyhtiön tilintarkastusta koskevat lainsäädännölliset muutokset tapahtuivat vuonna 2007, jolloin otettiin käyttöön uusi tilintarkastuslaki. (Alakare ym. 2008, 15-16.) Tilintarkastuslain muutosten myötä myös muita lakeja jouduttiin muuttamaan, jotta ne olisivat yhdenmukaisia uuden tilintarkastuslain kanssa. Samaan aikaan myös valtioneuvoston asetusta tilintarkastuksesta muutettiin. (Alakare ym. 2008, 22.)

2.3 Tilintarkastuslaki

Suomen tilintarkastuslaki (2007/459) on niin sanottu yleislaki, joka ohjaa tilintarkastajan tekemää työtä. Tilintarkastuslain säädöksiä tulee siis noudattaa jollei jokin muu yhteisöä koskeva lainsäädäntö määrää asiasta toisin. Osa laeista on tilintarkastuslakia täydentäviä, kuten osakeyhtiön tilintarkastuksessa tilintarkastuslakia täydentävä osakeyhtiölaki. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 126-130.)

Tilintarkastuslaki käsittelee tilintarkastusta hyvin laaja-alaisesti. Laissa määritellään missä tapauksissa tilintarkastuslakia sovelletaan. Lähtökohtaisesti kaikki kirjanpitovelvolliset yhteisöt ja säätiöt ovat tilintarkastusvelvollisia. Laissa kuitenkin määritellään ne tilanteet, joissa tilintarkastaja voidaan jättää valitsematta. Suomen tilintarkastuslain mukaan tilintarkastaja voidaan jättää valitsematta niissä yhteisöissä ja säätiöissä, joissa ylittyy enintään yksi seuraavista ehdoista: liikevaihto tai liikevaihtoa vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa, taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa tai palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä. Tilintarkastuslain määrittämät ehdot tulee täyttyä kuluneelta ja sitä edeltävältä tilikaudelta, jotta tilintarkastaja voitaisiin jättää yhteisössä valitsematta. Tilintarkastaja tulee kuitenkin valita esimerkiksi aina, kun yhtiöjärjestyksessä on määrätty tilintarkastajan valinnasta. (Tilintarkastuslaki 2007/459, 1:4§.) Lisäksi laissa määritellään missä tapauksissa yhtiöön tulee valita KHT- tai JHTT-tilintarkastaja. (Alakare ym. 2008, 29, 37-41.)

Tilintarkastuksen sisällöstä on laissa määritelty siltä osin, mitä toimeksiannon tarkastamisen tulisi pitää sisällään. Tilintarkastuslain perusteella tilintarkastus käsittää kyseessä olevan yhteisön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja hallinnon tarkastuksen. Koska tilintarkastus tulisi toteuttaa hyvää tilintarkastustapaa

noudattaen, täytyy tilintarkastajan ottaa tilintarkastuksessa huomioon tilintarkastuslain 13 § "Kansainväliset tilintarkastusstandardit", minkä mukaisesti lakisääteisessä tilintarkastuksessa täytyy soveltaa kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. Suoritetusta tarkastuksesta täytyy lain mukaan tehdä tilinpäätösmerkintä tilinpäätökseen, joka viittaa tilintarkastuksesta annettavaan tilintarkastuskertomukseen. (Tilintarkastuslaki 2007/459 3:11-15§.) Tilintarkastuksesta annettavien raporttien osalta laissa kerrotaan tilintarkastajan velvollisuudesta antaa tilintarkastuskertomus sekä mahdollisuudesta antaa yhteisön hallinnolle tilintarkastuspöytäkirja. (Alakare ym. 2008, 74-75.)

Tilintarkastuslaissa (2007/459) määritellään tilintarkastajaan kohdistuvia vaatimuksia. Lain mukaan tilintarkastajan tulee noudattaa ammattieettisiä periaatteita ja ylläpitää ja kehittää ammattitaitoaan. Tilintarkastajan riippumattomuuden ja esteellisyyden osalta laki antaa yleispätevän kuvauksen siitä, milloin tilintarkastajan täytyy kieltäytyä toimeksiannosta tai suorittaa turvaavia toimenpiteitä, jotta voisi suorittaa toimeksiannon eettisten vaatimusten mukaisesti. (Tilintarkastuslaki 2007/459, 20-25§.)

Varsinaisesti tilintarkastajaan kohdistuvia vaatimuksia käsitellään lain osassa "Tilintarkastajien hyväksyminen ja rekisteröinti". Kyseisessä kohdassa määritellään mitä KHT- ja HTM-tilintarkastajalta edellytetään ja millä edellytyksillä tilintarkastaja voi osallistua HTM- ja KHT-tutkintoon. (Tilintarkastuslaki 2007/459, 30-32§.) Suomen tilintarkastuslaissa myös määritellään tilintarkastajien valvontaan ja laaduntarkastukseen liittyviä seikkoja. Laissa selvennetään muun muassa sitä, milloin tilintarkastaja määrätään laaduntarkastukseen ja kuka laaduntarkastusta voi suorittaa. (Alakare ym. 2008, 177-179.)

Tilintarkastuslaissa kerrotaan myös siitä, mitä seuraamuksia tilintarkastajalle voi aiheuta tilintarkastuslain rikkomisesta. Kyseisessä lainosassa käsitellään tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuutta yhteisöä kohtaan sekä rangaistussäännöksistä, joita tilintarkastajaan voi kohdistua. (Tilintarkastuslaki 2007/459, 51-52§.)

2.4 Kansainväliset tilintarkastusalan standardit ja suositukset

Tilintarkastusalan kansainvälinen organisaatio IFAC (International Federation of Accountants) on pitkään pyrkinyt toimimaan tilintarkastajien ammattikunnan vahvistamisen puolesta. Järjestön tarkoituksena on kehittää ja yhdenmukaistaa alaa koskevia ammatillisia standardeja ja suosituksia maailmanlaajuisesti sekä edistää niiden käyt-

töä valvomalla standardien ja suositusten noudattamista. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 3.) Suomessa IFAC:in jäseniä ovat HTM-tilintarkastajat ry sekä KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry, joista molemmat ovat hyväksytyjä tilintarkastajia edustavia järjestöjä. IFAC:in jäsenyyden myötä molemmat suomalaiset tilintarkastajia edustavat järjestöt ovat velvoitettuja edistämään ja kehittämään kansainvälisten tilintarkastusstandardien käyttöä. (Kosonen 2005, 80.) Esimerkiksi KHT-yhdistys on merkittävästi edesauttanut kansainvälisten tilintarkastusstandardien käyttöönottoa Suomessa julkaisemalla IFAC:in standardien, suositusten ja eettisten ohjeiden pohjalta teoksen "Tilintarkastusalan standardit ja suositukset". (Horsmanheimo & Steiner 2008, 78-84.)

ISA-standardit (International Standard on Auditing) eli kansainväliset tilintarkastusalaan koskevat standardit ovat tilintarkastusalalla käytettäviä tarkastajan työtä ohjaavia säännöksiä. Niiden tarkoitus on yhtenäistää tilintarkastusalalla sovellettavia käytäntöjä, edistää pääomamarkkinoiden toimivuutta ja yleistä etua. (Blümme 2008, 71.) Kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat keskeinen osa hyvää tilintarkastustapaa. Niiden noudattamisesta Suomessa on määritelty tilintarkastuslain 13 §:ssä "Kansainväliset tilintarkastusstandardit". Lain mukaan lakisääteisissä tilintarkastuksissa tulisi noudattaa sovellettaviksi hyväksytyjä kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. (Tilintarkastuslaki 2007/459, 13§.) Tämän työn kirjoitushetkellä kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja ei kuitenkaan ole vielä hyväksytty Euroopan unionissa sovellettaviksi. Tästä johtuen tilintarkastuslain 13§ ei siis vielä velvoita tilintarkastajaa noudattamaan ISA-standardeja. Tulevaisuudessa on kuitenkin mahdollista, että Euroopan unioni hyväksyy kansainväliset tilintarkastusstandardit, jolloin niiden noudattaminen olisi lain mukaan velvoittavaa. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, VII.) Siihen saakka kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja tulisi noudattaa osana hyvää tilintarkastustapaa.

2.5 Muut säädökset

Tilintarkastuslain ja kansainvälisten tilintarkastusstandardien lisäksi osakeyhtiön tilintarkastusta ohjaavat lukuisat muut eri säädökset. Näistä merkittäviä tilintarkastuksen kannalta ovat esimerkiksi kirjanpitolaki ja valtioneuvoston antama tilintarkastusasetus. Tilintarkastusasetuksessa on määritelty mitä tietoja tilintarkastajasta on merkittävä keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan ylläpitämään tilintarkastajarekisteriin. (Halonen & Steiner 2010, 29.) Tilintarkastusasetuksen tarkoituksena on myös edistää tilintarkastusta ja tilintarkastajia valvovien valvontaelinten toimintaa. VALA

(Valtion tilintarkastuslautakunta), TILA (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta) ja TIVA (Kauppakamarin tilintarkastuslautakunta) ovat tilintarkastuksen ohjaukseen, kehittämiseen ja valvontaan tarkoitettuja tilintarkastuslain mukaisia valvontaelimiä. (HTM-tilintarkastajat ry 2011.)

Osakeyhtiön tilintarkastuksen kannalta osakeyhtiölain säädöksiä tilintarkastuksesta tulee noudattaa. Osakeyhtiölaissa (2006/624) määritellään tilintarkastuslain noudattamisesta osakeyhtiön tilintarkastuksessa, tilintarkastajan valinnasta ja missä tilanteissa yhtiön tulee valita varatilintarkastaja. Laissa myös kerrotaan, miten tilintarkastajan toimikausi määräytyy ja missä tilanteissa osakkeenomistajien vähemmistöllä on oikeus vaatia tilintarkastajaa yhtiölle. Julkisten osakeyhtiöiden osalta laki myös määrää yhtiön valitsemaan vähintään yhden KHT-tilintarkastajan. (Osakeyhtiölaki 2006/324, 7,1-6 §.)

Vuonna 2006 voimaantullut Euroopan parlamentin ja neuvoston uusi tilintarkastusdirektiivi (2006/43/EY) vaikuttaa myös lakisääteisen tilintarkastuksen suorittamiseen. Tilintarkastusdirektiivin pääasiallisena tarkoituksena on lisätä tilintarkastettujen tilinpäätösten uskottavuutta ja luotettavuutta. Direktiivi on osaltaan myös seurausta 2000-luvun alussa Yhdysvalloissa tapahtuneista tilintarkastusta koskevista skandaaleista. Yhdysvalloissa kyseisiin skandaaleihin vastattiin hyvin nopeasti Sarbanes-Oxley-lailla, jonka eräänä tavoitteena oli palauttaa sijoittajien luottamus pääomamarkkinoiden toimintaa kohtaan. EU:n tilintarkastusdirektiivin tarkoituksena on myös estää tilinpäätöstä ja tilintarkastusta koskevien skandaalien syntymistä tulevaisuudessa. (HE 194/2006.)

3 TILINTARKASTUKSEN PROSESSI

Tilintarkastus on kokonaisuudessaan prosessi, joka alkaa tilintarkastajan hyväksyessä toimeksianto tilintarkastusasiakkaaksi ja päättyen siihen, kun tilintarkastaja antaa tilintarkastuskertomuksen suoritetusta tilintarkastuksesta. Prosessiin kuuluu useita eri vaiheita, joita tulemme käsittelemään tarkemmin seuraavissa kappaleissa. Tilintarkastus ajoittuu pienien osakeyhtiöiden osalta usein tilikauden päättymisen jälkeen, kun yhteisön tilinpäätös on kokonaisuudessaan valmistunut. (Korkeamäki 2008, 38.)

Tilintarkastusprosessi voidaan jakaa kolmeen itsenäiseen osaan: suunnitteluun, toteutukseen ja päätäntään. (Halonen & Steiner 2010, 54.) Jokaista prosessin vaihetta ohjaa merkittävästi kansainväliset tilintarkastusstandardit. Vaikka eri vaiheet ovatkin itsenäisiä kokonaisuuksia, tulee niitä käytännössä tehdä osittain yhtä aikaa. Varsinkin tilintarkastussuunnitelmaa voidaan joutua päivittämään tarkastuksen kuluessa. Syynä tähän voivat olla esimerkiksi tarkastustoimenpiteiden avulla havaitut epäkohdat, joiden takia alkuperäistä tilintarkastussuunnitelmaa joudutaan päivittämään. Päätäntävaiheessa voidaan myös tulla siihen lopputulokseen, ettei kerätty tilintarkastusevidenssi riitä pohjaksi annettavalle tilintarkastuskertomukselle. Tällöin tarkastaja joutuu palaamaan takaisin toteutusvaiheeseen ja suorittamaan lisää joko kontrollien testaus- tai aineistotarkastustoimenpiteitä vahvemman evidenssin saavuttamiseksi. (Riis-tama 2000, 74.) Niissä tapauksissa, joissa tilintarkastusevidenssiä ei saada riittävästi, tulee tilintarkastajan antaa yhteisölle varauman sisältävä tilintarkastuslausunto tai jättää lausunto kokonaan antamatta. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 503.)

3.1 Tilintarkastuksen suunnittelu

Tilintarkastuksen suunnittelu on olennainen osa koko tilintarkastusprosessia. Sen tarkoituksena on selvittää työhön tarvittavia ajallisia ja laadullisia resursseja. Suunnitelmassa tilintarkastaja määrittää työhön käytettävän aikabudjetin, työn ajoittumisen ja tehtävän tarkastuksen laajuuden. Varsinkin isommissa toimeksiannoissa tehtävän tarkastuksen laajuuden määrittely on tärkeää, sillä käytettävissä oleva työskentelyaika ei useinkaan riitä kaiken materiaalin tarkastukseen. Suunnittelun tavoitteena on auttaa tilintarkastajaa huomioimaan keskeisiä toimeksiantoon liittyviä riskejä, jotka mahdollisesti voivat muodostaa virheellisyyksiä tilinpäätökseen. Jo suunnitteluvaiheessa huomattuihin ongelmakohtiin pystytään suunnittelemaan toimivia ja oikea-aikaisia tilintarkastustoimenpiteitä. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 424.) Suunnitelman pohjana tilintarkastajan tulisi käyttää hyödykseen yhteisöstä kerättyjä

perustietoja, mahdollisista aikaisemmista tilintarkastuksista saatuja tietoja sekä yhteisön ulkopuolelta tilintarkastajan tietoon tulleita asioita. (Riistama 1999, 77-79.)

Tilintarkastuksen suunnittelu muodostuu kolmesta eri osasta, joista ensimmäinen suoritetaan jo ennen kuin toimeksiantoa on edes hyväksytty tilintarkastettavaksi. Hyväksytyille toimeksiannoille täytyy suorittaa tilintarkastuksen kokonaisstrategian suunnittelu sekä yksityiskohtainen tilintarkastuksen suunnittelu. Laaditut tilintarkastuksen kokonaisstrategia, tilintarkastussuunnitelma ja mahdolliset tarkastuksen aikana tehdyt muutokset strategiaan ja suunnitelmaan tulisi dokumentoida osaksi tilintarkastusdokumentaatiota. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 426.)

Pienen osakeyhtiön tilintarkastuksen näkökulmasta suunnittelu on usein hyvin suppea toimenpide, joka suoritetaan ennen varsinaisen tarkastustyön aloitusta. Suunnitelma tulisi kuitenkin olla dokumentoitu kirjallisesti tai sähköisesti, jotta tilintarkastuksen suunnittelulle asetetut vaatimukset täyttyisivät. Tilintarkastajaa kohtaan suoritetuissa laaduntarkastuksissa on huomattu, että tarkastajien tekemissä tilintarkastussuunnitelmissa on ollut puutteita. Puutteet ovat koskeneet myös riskien arviointia ja riskeihin vastaavien toimenpiteiden puutteellisuutta. (Tilintarkastuslautakunta 2011.) Tilintarkastuksen suunnitteluun tulisikin kiinnittää huomiota tulevaisuudessa, jotta tilintarkastukselle asetetut vaatimukset tulisivat huomioituiksi.

Toimeksiannon hyväksyminen

Tilintarkastusprosessi alkaa tarkastajan näkökulmasta siitä, että hän hyväksyy toimeksiantoasiakkaan. Toimeksiannon hyväksymisvaiheessa tilintarkastaja suorittaa alustavia toimenpiteitä, joiden avulla hän varmistuu eettisten vaatimusten noudattamisesta sekä muodostaa käsityksen toimeksiannon keskeisistä ehdoista, ennen kuin hän hyväksyy toimeksiannon asiakkaakseen. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 425.) Jatkuville toimeksiannoille tulisi suorittaa toimeksiantoriskin päivitystä, minkä perusteella tilintarkastaja päättää asiakassuhteen jatkamisesta. Päivitys voidaan suorittaa joko ennen seuraavan vuoden tarkastusta tai jopa heti edellisen tilintarkastuksen päätyttyä. Tällöin käytössä voi olla sellaista relevanttia tietoa, mikä on tullut tarkastajan tietoon edellisen tilintarkastuksen yhteydessä. Varsinkin pienien osakeyhtiöiden tilintarkastuksissa, joissa tarkastus suoritetaan kokonaisuudessaan tilikauden päättymisen jälkeen, toimeksiannon hyväksyntä ja toimeksiantoon liittyvien riskien kartoitus suoritetaan tarkastuksen alkuvaiheessa. (Halonen & Steiner 2010, 116.)

Toimeksiannon hyväksymisvaiheessa tilintarkastaja pyrkii selvittämään tarkastustoimeksiannosta sellaisia asioita ja riskejä, joiden takia tilintarkastajan tulisi suorittaa erityisiä tarkastustoimenpiteitä tai jopa luopua kyseisen toimeksiannon tilintarkastuksesta. Tällaisia seikkoja ovat esimerkiksi riippumattomuuden vaarantuminen tai omien resurssien puute kyseistä toimeksiantoa kohtaan. Resurssien puute voi johtua esimerkiksi tilintarkastustiimin ammattitaidon puutteesta tai käytettävissä olevan ajan puutteesta. Jos toimeksiannon hyväksymisvaiheessa käy ilmi, että tarkastukseen sisältyy jokin sellainen riski, joka estää tilintarkastajaa suorittamasta tarkastusta hyvän tilintarkastustavan mukaisesti, tulee tarkastajan suorittaa turvaavia toimenpiteitä tai luopua toimeksiannosta. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 214.) Toimeksiannosta luopuminen tulee kysymykseen esimerkiksi silloin, kun toimeksiannosta vastuussa oleva tilintarkastaja huomaa alustavia toimenpiteitä suorittaessaan olevansa esteellinen suorittamaan tarkastuksen tai kun tarkastaja ei muutoin ole halukas suorittamaan toimeksiantoa. Syynä toimeksiannon hylkäämiseen voi olla esimerkiksi se, että tilintarkastaja huomaa alustavan tiedonkeruun yhteydessä yritykseen tai yrityksen johtoon kohdistuvaa epärehellistä toimintaa. (Halonen & Steiner 2010, 123-124.)

Tilintarkastuksen kokonaisstrategia

Tilintarkastuksen varsinainen suunnittelu suoritetaan toimeksiannon hyväksymisen jälkeen. Suunnittelu voidaan jakaa kahteen eri tyyppiseen kokonaisuuteen. Suunnittelun alkaessa tilintarkastajan tulisi muodostaa kokonaisnäkemys tilintarkastuksesta, eli niin sanottu tilintarkastuksen yleissuunnitelma. Yleissuunnitelman tarkoituksena on selvittää asiakkaan perustietoja, toimintaa ja keskeisiä riskejä, joita sekä asiakkaan liiketoimintaan, että suoritettavaan tilintarkastukseen liittyy. Tilintarkastajan tulisi selvittää ja dokumentoida tarkastettavan yhteisön käyttämät palveluorganisaatiot, kuten asiakkaan käyttämä tilitoimisto. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 428-430.)

Tärkeää on myös selvittää sisäisen valvonnan olemassaolo ja pohtia voidaanko yhteisön sisäistä valvontaa hyödyntää tilintarkastuksessa. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 433.) Pienien osakeyhtiöiden tilintarkastuksen osalta sisäisen valvonnan työn hyödyntäminen ei kuitenkaan ole usein mahdollista, sillä pienissä yhteisöissä sisäisen valvonta painottuu usein omistajajohtajan suorittamaan valvontaan. (Tomperi 2009, 77.) Tilintarkastuksen kokonaisstrategian tarkoituksena on selvittää ne seikat, joihin tilintarkastajan tulee erityisesti kiinnittää huomiota ja jotka voivat joko itsessään tai yhdessä muiden virheiden kanssa muodostaa sellaisen virheellisyyden, että tilintarkastaja antaisi epäasianmukaisen tilintarkastuskertomuksen. (Halonen &

Steiner 2010, 125.) Tilintarkastusstrategiassa tulee myös määritellä toimeksiantossa käytettävät olennaisuusrajat. Olennaisuusrajojen tarkoituksena on helpottaa tilintarkastajan työtä riskien arvioinnin ja tilintarkastuksen toteutuksen yhteydessä. (HTM-Info Oy 2009, 101.)

Tilintarkastuksen kokonaisstrategian tarkoituksena on antaa suuntaviivoja tulevalle tarkastukselle. Sen tarkoituksena ei kuitenkaan ole tehdä yksityiskohtaista selvitystä tarkastuksessa suoritettaviin toimenpiteisiin tai tarkastettaviin tilinpäätöseriin, joihin tarkastaja epäilee virheellisyyksiä kohdistuvan. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 221.) Kokonaisstrategian tarkoituksena onkin selventää yleisluonteisesti sitä, missä laajuudessa ja milloin tarkastus tullaan suorittamaan. Lisäksi siinä tulisi määritellä ne tarkastettavat alueet tai toiminnot, joihin kyseisen vuoden tilintarkastus kohdistuu. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 425.) Pienissä toimeksiantoissa tilintarkastusstrategia voi olla esimerkiksi muistio, jossa käydään läpi keskeisimmät asiat, joihin tilintarkastaja on kiinnittänyt aiemmin huomiota ja joihin tilintarkastaja tulee meneillään olevassa tarkastuksessa toimenpiteensä painottamaan. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 429.)

Kokonaisstrategian tarkoituksena on myös huomioida edellisenä vuotena tehtyä tilintarkastusta, sekä suunnitella mahdollista seuraavan vuoden tarkastusta. Pienien tilintarkastustoimeksiantojen strategiassa tulee myös muistaa ottaa huomioon edellisen vuoden tarkastuksessa havaitut seikat, joilla voi olla vaikutusta suoritettavaan tilintarkastukseen. (HTM-Info Oy 2009, 91.) Esimerkiksi edellisenä vuonna tilintarkastuspöytäkirjassa huomautetuista seikoista tulisi tarkistaa, onko yhteisön johto ryhtynyt toimenpiteisiin asioiden saattamiseksi kuntoon

Tilintarkastuksen suunnitelma

Tilintarkastuksen kokonaisstrategian pohjalta tilintarkastajan täytyy muodostaa varsinainen tilintarkastussuunnitelma. Tilintarkastussuunnitelman tulisi olla yhdenmukainen kokonaisstrategiassa määriteltyjen suuntaviivojen kanssa. Suunnitteluvaiheeseen liittyy keskeisesti tilintarkastusstandardien mukainen riskienarviointitoimenpiteiden suunnittelu. Riskien kartoitus tulisi tehdä sillä tavoin, että tilintarkastaja huomaisi tarkastuksen aikana sellaiset virheellisyydet, jotka ovat yksin tai yhdessä muiden virheellisyyksien kanssa riittävän suuria antamaan virheellistä tietoa tilinpäätöksessä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 223.)

Tilintarkastajan tulisi myös perehtyä toimeksiantoasiakkaan liiketoimintaan sillä tasolla, että hän pystyisi ymmärtämään liiketoimintaan ja toimialaan liittyviä keskeisiä riskejä. Suunnitteluvaiheessa tulee kartoittaa ja arvioida ne riskit, joiden tilintarkastaja epäilee kirjanpitoon, tilinpäätökseen, toimintakertomukseen tai hallinnon toimintaan liittyvän. Riskien kartoituksessa ja arvioinnissa tulisi käyttää hyödyksi riskienarviointitoimenpiteitä, eli yhteisölle kohdistuvia tiedusteluja, analyttisiä toimenpiteitä ja havainnointia. Riskien kartoituksessa tulisi dokumentoida kaikki huomatu riskitekijät, vaikka niiden ei oletettaisi aiheuttavan olennaista virheellisyttä tilinpäätökseen. Riskienarvioinnissa riskirekisteriin kirjatut riskit arvioidaan ammatillista harkintaa käyttäen. Arvioinnin pohjalta tilintarkastajan tulisi muodostaa käsitys tarkastuksessa käytävistä toimenpiteistä, joilla riskeihin pystyttäisiin vastaamaan mahdollisimman kattavasti. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 424-426.)

Tilintarkastussuunnitelma muodostuu pääosin tarkastuksen alussa suoritettujen riskienarviointitoimenpiteiden yhteydessä, mutta sitä voidaan päivittää ja täydentää myöhemmässä vaiheessa. Esimerkiksi tietyt tilintarkastustoimenpiteitä suorittaessaan tilintarkastaja voi havaita sellaisia asioita, joihin hän haluaa kohdistaa lisää toimenpiteitä. Nämä toimenpiteet ja havainnot tulee dokumentoida osaksi tilintarkastussuunnitelmaa. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 430.)

3.1.1 Olennaisuuden määrittely

Olennaisuuden määrittely on keskeinen osa tilintarkastuksen suunnitteluvaihetta. Sen määrittelyllä tarkoitetaan sitä, että tilintarkastaja muodostaa tilintarkastuksen yleissuunnitelman yhteydessä olennaisuuden rajan, jonka mukaan hän suunnittelee ja toteuttaa tilintarkastusta. Yleensä olennaisuuden rajan ylittävä virheellisyys tai virheiden summa katsotaan olevan niin suuri, että sillä on merkittävää vaikutusta tilinpäätöksen lukijalle. (HTM-Info Oy 2009, 99.) Tapauskohtaisesti voi myös olla, että tilintarkastaja arvio jonkin tietyn tapahtuman tai kirjauksen aiheuttavan olennaisen virheellisuuden, vaikka kyseinen virhe ei ylittäisikään määritettyä olennaisuuden rajaa. Tämä on yleistä esimerkiksi pankkitili- ja lainasaldojen yhteydessä, joiden osalta virheellisyyksiä ei saa ilmetä ollenkaan. (Halonen & Steiner 2010, 149.)

Olennaisuus tulee määritellä siten, että tilintarkastuksen kokonaisolennaisuus kuvaisi sitä rahamääräistä summaa, jonka ylittävä virheellisyys antaisi väärän kuvan tilinpäätöksestä. Olennaisuuden määrittelyssä tulee ottaa huomioon yhteisön varat, velat, oma pääoma, tuottojen muodostuminen ja kulujen jakautuminen. Joskus voi olla

mahdollista, että hyvinkin pieni summa tietyssä tilinpäätöserässä johtaa tilinpäätöksen kannalta väärään lopputulokseen. Tilintarkastajan täytyy siis käyttää ammatillista harkintaansa valitessaan niitä keskeisiä tilinpäätöseriä, joiden pohjalta hän kokonaisolennaisuutta määrittelee. Lisäksi hänen tulee pohtia, ketkä tilinpäätöstä lukevat ja suhteuttaa olennaisuuden raja heidän tarpeita vastaavaksi. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 492.) Tilinpäätöksen käyttäjien näkökulman merkitystä tulee erityisesti korostaa niissä tilanteissa, joissa tilinpäätöksen tiedoilla on merkittävää vaikutusta yhteisön ulkopuolisille ryhmille, kuten luotonantajille tai viranomaisille. (HTM-Info Oy 2009, 99.)

Olennaisuuden raja voidaan määritellä usealla eri tavalla. Se voi olla tietty prosentuaalinen luku nettovarallisuudesta, liikevaihdosta tai omasta pääomasta. (Halonen & Steiner 2010, 144.) Tilintarkastajan tulee kuitenkin pystyä perustelemaan valitseman olennaisuuden rajan laskentaperiaate. Olennaisuudenrajaa päätettäessä tilintarkastajan tulisi huomioida sekä määrälliset että laadulliset tekijät, jotka voivat vaikuttaa käytettävään olennaisuuteen. Laadullisilla tekijöillä tarkoitetaan sellaisia asioita, jotka voivat antaa tilinpäätöksestä väärän kuvan, vaikka niiden aiheuttama virheellisyys ei itsessään ylittäisikään numeerisesti määritettyä olennaisuuden rajaa. Tällaisia laadullisia tekijöitä voivat olla esimerkiksi lähipiiriin, vakuuksiin, luottoihin, laittomiin tapahumiin tai sopimusrikkomuksiin liittyvät asiat. (HTM-Info Oy 2009, 104.)

Olennaisuuden määrittely voi tapauskohtaisesti olla hyvinkin haasteellista. Tilintarkastajan näkökulmasta voi olla hankalaa päätellä arvioituja tilinpäätöksen lukijoita, joiden vaatimukset tilintarkastusta kohtaan tulisi huomioida. (Halonen & Steiner 2010, 132.) Tilintarkastajan tulisi myös huomioida edellisen vuoden tarkastuksessa käytetty olennaisuus ja tilikauden aikana tapahtuneet merkittävät muutokset, kuten liiketoiminnan laajeneminen tai supistuminen. Loppujen lopuksi olennaisuuden määrittely on riippuvainen tilintarkastajan tekemistä päätöksistä ja hänen käyttämästään ammatillisesta harkinnasta. Yhtä oikeaa tapaa olennaisuuden määrittelyyn ei ole, eikä myöskään yhtä tiettyä olennaisuusrajaa. (HTM-Info Oy 2009, 100-104.)

Tilintarkastuksen suunnittelun osalta olennaisuuden määrittely on erittäin kriittinen vaihe. Määriteltyä olennaisuusrajaa käytetään hyödyksi esimerkiksi riskejä arvioitaessa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja pohtii havaittujen riskien rahamääräistä vaikutusta ja suhteuttaa havaintonsa olennaisuuden rajaan. Jos havaitut riskit ovat niin suuria, että ne ylittävät olennaisuudenrajan, tulee niihin kohdistaa tilintarkastustoimenpiteitä. Jos riskit taas eivät edes yhdessä ylitä määriteltyä olennaisuutta, ei tilintarkastajan ole järkevää suorittaa toimenpiteitä samassa laajuudes-

sa, kuin jos riskit olisivat ylittäneet olennaisuudenrajan. (HTM-Info Oy 2009, 103-105.)

Tarkastustyön yhteydessä tilintarkastaja havaitsee usein pieniä virheellisyyksiä, jotka eivät yksistään ylitä määritettyä olennaisuusrajaa. Tilintarkastajan täytyy kuitenkin muistaa, ettei virheiden yhteenlaskettu summa saa ylittää määritettyä kokonaisolennaisuutta. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 494-495.) Lisäksi tilintarkastaja harvoin pystyy tarkastamaan ja huomioimaan kaikkea tilintarkastusmateriaalia tarkastuksessaan. Tällöin tilintarkastukseen sisältyy riski siitä, että jokin merkittävä virheellisyys tai useita pieniä virheellisyyksiä jää huomaamatta. Tästä johtuen tilintarkastajan onkin hyödyllistä määrittää niin sanottu työskentelyolennaisuus. Työskentelyolennaisuus on kokonaisolennaisuutta pienempi rahamääräinen summa, joka jättää niin sanotun varorajan tilintarkastajalle. Työskentelyolennaisuus voi olla esimerkiksi 25% – 50% kokonaisolennaisuudesta. Toimeksiannosta riippuen raja voi vaihdella huomattavasti. Määrittelyyn vaikuttaa riskienarviointitoimenpiteiden avulla huomioidut seikat, edellisen vuoden tilintarkastuksessa huomioidut virheellisyydet, toiminnan muutokset ja tilinpäätöksen käyttäjärühmän huomioiminen. Työskentelyolennaisuuden keskeisenä tarkoituksena on siis auttaa tilintarkastajaa hahmottamaan tilinpäätökseen sisältyvien virheellisyyksien määrää ilman, että hän tarkastaisi kaikkea tositeaineistoa. (Halonen & Steiner 2010, 144.)

Työskentelyn helpottamiseksi ja olennaisten virheiden paljastamiseksi tilintarkastajan on hyödyllistä määrittää yksittäiselle virheelle sallittu yläraja. Rajan allittavien virheellisyyksien ei katsota olevan niin suuria, että ne voisivat yhteenlaskettunakaan muodostaa olennaista virheellisyyttä tilinpäätökseen. Tilintarkastaja voi esimerkiksi määrittää, että yksittäinen virhe saa olla 5 % kokonaisolennaisuudesta. Tällöin tilintarkastajan tulee ottaa huomioon kaikki yksittäisen virheen rajan ylittävät virheellisyydet arvioidessaan virheiden yhteenlaskettua summaa. Jos rajan ylittävien virheiden summa on suurempi kuin kokonaisolennaisuusraja, voidaan katsoa että tilinpäätökseen sisältyy olennainen virhe. (Halonen & Steiner 2010, 145.)

3.1.2 Sisäinen valvonta

Tilintarkastajan täytyy muodostaa selkeä käsitys tarkastettavan yhteisön sisäisestä valvonnasta tarkastuksen suunnittelun yhteydessä. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 438.) Sisäisellä valvonnalla tarkoitetaan tarkastettavan yhteisön johdon suunnittelemaa, käyttöönotettavaa ja ylläpitämää prosessia, minkä tarkoituksena on

varmistaa yhteisön toiminnan oikeellisuutta, tehokkuutta, taloudellisuutta ja sitä, että yhteisössä noudatetaan soveltuvia lakeja ja säädöksiä. Sisäisen valvonnan tarkoituksen on myös varmistaa, että yhteisön tuottama taloudellinen raportointi on luotettavaa. Toimivan ja hyvin suunnitellun sisäisen valvonnan tulisi olla strategisia tavoitteita tukevaa, eli yhteisön tulisi sisäisen valvonnan avulla pyrkiä saavuttamaan niitä asioita, jotka yrityksen johto näkee aiheellisiksi. Tilintarkastajan näkökulmasta relevanttia sisäiseen valvontaan liittyvää tietoa ovat erityisesti taloudelliseen raportointiin liittyvä tieto ja sen oikeellisuus. (Halonen & Steiner 2010, 62-63.)

Yhteisön koosta, toimintatavoista ja hallinnosta riippuen sisäinen valvonta voi olla eri yhteisöissä hyvin eri tavoin järjestettyä. Sisäinen valvonta ei välttämättä ole laadittu tarkkojen määritelmien mukaisesti tai yrityksen johto ei välttämättä edes tunnista sisäisen valvonnan olemassaoloa. Erityisesti omistajajohtaja tyyppisissä pienissä yhteisöissä yksi ja sama henkilö on usein vastuussa hallinnon- ja käytännön asioiden hoidosta. Tällöin omistaja myös yleensä valvoo työntekijöitä, tuotantoprosessia, kirjanpitoa ja on vastuussa yrityksen varainhoidosta. Tällaisissakin tilanteissa on mahdollista, että sisäinen valvonta on hyvinkin tarkasti ja hyvin hoidettua. Varsinkin silloin, kun omistajajohtaja on ottanut käyttöön luotettavia kontrolleita, joiden tarkoituksena on estää väärinkäytösten tapahtuminen. Tilintarkastajan on kuitenkin muistettava, että pienissä yhtiöissä omistajajohtajan on kohtuullisen helppo ohittaa sisäisen valvonnan kontrollit. (HTM-Info Oy 2009, 48.)

Tilintarkastajan näkökulmasta sisäisen valvonnan merkitys korostuu riskien tunnistamisen ja niiden arvioimisen yhteydessä. Sisäisen valvonnan puutteet johtavat usein siihen, että tilintarkastaja joutuu suorittamaan enemmän aineistotarkastustoimenpiteitä saadakseen riittävän määrän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä annettavan tilintarkastuskertomuksen pohjaksi. Vastaavasti hyvin toteutettu ja organisoitu sisäinen valvonta mahdollistaa sisäiseen valvontaan kohdistuvien kontrollien testauksen. Tällöin aineistotarkastustoimenpiteiden osuus tilintarkastustoimenpiteistä voi olla vähäisempi.

Jotta tilintarkastaja pystyisi muodostamaan selkeän käsityksen yhteisön sisäisen valvonnan eri osa-alueista ja toiminnasta, tulee tilintarkastajan arvioida sisäisen valvonnan suunnitelmaa ja todeta, onko suunniteltu sisäinen valvonta otettu asianmukaisesti käyttöön. Lisäksi tulee arvioida, onko käyttöönotetusta sisäisestä valvonnasta hyötyä yhteisölle ja pystyykö sisäinen valvonta havaitsemaan ja ehkäisemään olennaisen virheellisuuden riskejä. Sisäisen valvonnan arvioinnissa tulisi käyttää hyödyksi riskienarviointitoimenpiteitä, eli yhteisölle osoitettuja tiedusteluja, havainnointia ja

analyttisiä menetelmiä. Käytännössä toimenpiteet voivat olla keskusteluja johdon tai eri vastuhenkilöiden kanssa, asiakirjojen ja suunnitelmien tutkimista sekä tärkeiden taloudellisten raporttien ja niihin liittyvien kirjausten läpikäyntiä. (HTM-Info Oy 2009, 140.)

Tilintarkastajan kannalta yhteisön sisäisen valvonnan ymmärtäminen on oleellista. Hyvin toimiva ja oikein kohdistettu sisäinen valvonta voi lisätä tilintarkastajan luottamusta yhteisön toimintaa kohtaan. On kuitenkin syytä muistaa, ettei mikään sisäinen valvonta itsessään tuota täyttä varmuutta siitä, ettei yhteisössä tapahtuisi väärinkäytöksiä. Yhteisön sisäinen valvonta ei myöskään vapauta tilintarkastaja suorittamasta tarkastustoimenpiteitä, vaan sisäisen valvonnan avulla tarkastustoimenpiteitä voidaan kohdistaa enemmän valvonnan tehokkuuden ja toimivuuden testaukseen, kuin yksittäisiin aineistotarkastustoimenpiteisiin. (Halonen & Steiner 2010, 62-63.) Hyvin organisoitu sisäinen valvonta myös auttaa tilintarkastajaa suunnittelemaan ja kohdistamaan oikeanlaisia tilintarkastustoimenpiteitä niihin asioihin, jotka ovat tilintarkastukselle tärkeitä. Huomioitavaa myöskin on, ettei kaikki sisäisen valvonnan osa-alueet ole tilintarkastajalle olennaisia. Tilintarkastajan tulisi kuitenkin saada käsitys sisäisestä valvonnasta, vaikka sitä ei olisikaan järjestetty asianmukaisesti tai vaikka tilintarkastaja olisi suunnitellut tekevänsä aineistotarkastustoimenpiteitä kontrollien testauksen sijaan. (HTM-Info Oy 2009, 138.) Tilintarkastajan havaitessa puutteita yhteisön sisäisessä valvonnassa, tulisi hänen raportoida niistä yhteisön toimivalle johdolle tai hallintoelimille. Kyseisiä puutteellisuuksia voi olla esimerkiksi kontrollien kokonaan puuttuminen tai se, että käyttöönotetut kontrollit eivät pysty estämään virheiden muodostumista. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 411-412.)

Pienen osakeyhtiön tilintarkastuksen kannalta sisäisen valvonnan merkitys saattaa joskus olla melko vähäinen. Omistajajohtajan hallinnoimissa yrityksissä sisäistä valvontaa harvoin ylläpidetään aktiivisesti. Valvonta voi kohdistua esimerkiksi työntekijöiden, vaihto-omaisuuden, saamisten tai laskujen valvontaan. Tyypillisiä omistajajohtajan ylläpitämiä kontrolleja ovat esimerkiksi laskujen hyväksyntä, kuukausittainen inventaario ja työntekijöiden työaikavalvonta. Tilintarkastajan näkökulmasta täytyy arvioida toimenpiteiden luotettavuutta erityisesti silloin, kun tilintarkastaja aikoo luottaa esimerkiksi yrityksen itsensä tekemään vaihto-omaisuuden inventaarioon.

3.2 Tilintarkastuksen toteutus

Tilintarkastuksen toteutusvaiheeseen kuuluu toimenpiteitä, joilla pyritään vastaamaan arvioituihin riskeihin, jotka on määritelty tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa. Yksityiskohtaisen tilintarkastussuunnitelman avulla itse tilintarkastuksen toteutus tulee suoritetuksi tehokkaasti ja johdonmukaisesti. Tilintarkastuksen toteutusvaiheessa tarkastettavan yhteisön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös, toimintakertomus ja hallinto tarkastetaan riittävässä, suunnitelman mukaisessa laajuudessa, jotta voidaan antaa olosuhteisiin nähden asianmukainen tilintarkastuskertomus. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 228.)

Riittävän varmuuden saamiseksi tarkastajan tulee kerätä tilintarkastusevidenssiä joko aineistotarkastustoimenpiteiden avulla tai yhteisön kontrolleja testaamalla. Aineistotarkastustoimenpiteiden avulla pyritään tarkastamaan liiketapahtumia kirjanpidosta, tilien saldoja sekä oleellisten tilinpäätöslukujen oikeellisuutta. Esimerkiksi taseeseen merkittyjen lainasaldojen vertaaminen pankin toimittamiin saldovahvistuksiin on tyyppinen ja tärkeä tase-erään kohdistuva aineistotarkastustoimenpide. (Halonen & Steiner 2010, 246.) Aineistotarkastustoimenpiteitä on myös ostolaskujen tarkastaminen kirjausten, oikeamääräisyyden ja oikea-aikaisuuden osalta. Pienissä yhteisöissä tilintarkastaja päätyy usein suorittamaan paljon aineistotarkastustoimenpiteitä. Yleistä esimerkiksi on, että koko tilikauden tositemaineisto käydään läpi tositemaailmalta ja verrataan niitä pää- tai päiväkirjan kirjauksiin.

Kontrollien testauksen avulla pyritään saamaan varmuus siitä, että yhteisön sisäiset kontrollit ovat olemassa ja ne toimivat oikein. Kontrollien tarkoituksena on pyrkiä estämään virheitä tapahtumasta. Jos yhteisön sisäiset kontrollit eivät pysty havainnoimaan tai estämään virheitä, tulee tilintarkastajan pyrkiä saamaan evidenssiä aineistotarkastustoimenpiteiden avulla. Testattavista kontrolleista tyyppisiä ovat esimerkiksi myyntitapahtumiin liittyvät testaukset, kuten asiallisten ja hyväksytyjen myyntilaskujen olemassaolon tarkistus ja niiden juoksevan numeroinnin tarkastus. (Halonen & Steiner 2010, 239-240.)

Kirjanpidon osalta tilintarkastajan tulisi varmistua siitä, ettei yhteisön kirjanpitoon ole kirjattu sellaisia tuottoja tai kuluja, jotka eivät kuulu tarkastettavalle yhteisölle tai tarkastettavana olevalle tilikaudelle. Lisäksi tarkastajan tulisi saada riittävä varmuus siitä, että tuotot ja kulut ovat kirjattu oikeille kirjanpidon tileille oikea-aikaisesti ja oikean suuruusina. Kirjanpidon tarkastuksessa joudutaan usein hyödyntämään aineisto-

tarkastustoimenpiteitä, sillä pelkästään kontrollien testaus ei anna riittävää varmuutta kirjanpidon oikeellisuudesta. (Korkeamäki 2008, 42.)

Tilinpäätöksen tarkastaminen varmistaa sen, että tilikauden tuloslaskelma ja tase perustuu yhteisön todelliseen kirjanpitoon. Tuloslaskelman osalta tilintarkastajan täytyy varmistua siitä, että esitetty tulos muodostuu oikein ja antaa oikean kuvan yrityksen tilikauden toiminnasta. Taseen osalta tärkeää on varmistua omaisuuden olemassaolosta ja sen arvostuksesta. Erityisesti vaihto-omaisuuden arvostus, saamisten oikeellisuus sekä rahavarojen- ja velkojen olemassaolo ovat sellaisia tase-eriä, joiden oikeellisuudesta tilintarkastajan täytyy varmistua. Osakeyhtiöissä oman pääoman erien tarkastus voi osoittaa sen, että yrityksen oma pääoma on menetetty tai ettei yhtiö voi jakaa osinkoa vapaan pääoman sallimissa rajoissa. (Riistama 1999, 152.)

Hallinnon tarkastuksessa tilintarkastajan tulee varmistua siitä, että yhtiö noudattaa yhtiömuodon mukaista lainsäädäntöä ja yhtiöjärjestystä. Tilintarkastajan ei varsinaisesti tule ottaa kantaa muun lainsäädännön noudattamisesta, vaan hänen tulee varmistua erityisesti yhteisöä ja sen tilinpäätöstä koskevan lainsäädännön toteutumisesta. (Halonen & Steiner 2010, 429.) Tarkastajan tulee perehtyä kaikkiin relevantteihin asiakirjoihin, kuten yhtiökokous- ja hallituksen kokouspöytäkirjoihin saadakseen varmuuden siitä, että hallinto on toiminut yhtiökokouksen ja yhtiöjärjestyksen edellyttämällä tavalla. Hallituksen kokouspöytäkirjoista tulisi ilmetä hallituksen päättämät keskeiset asiat, jotka vaikuttavat yhteisön toimintaan. Tällaisia merkittäviä asioita ovat esimerkiksi lainan nosto, vakuuksien myöntäminen, liiketoiminnan merkittävät muutokset ja muut päätökset, joilla katsotaan olevan merkittävä vaikutus yhteisön toimintaan. Hallinnon tarkastuksen keskeisenä tavoitteena on selvittää hallinnon toiminnan laillisuutta, näin ollen tilintarkastajan ei tulisi ottaa kantaa toiminnan tarkoituksenmukaisuuteen. Tarkastajan tulisi saada riittävästi evidenssiä arvioidakseen hallintoa koskevaa vahingonkorvausveloitetta. Hallinnon vahingonkorvausveloite voi syntyä esimerkiksi silloin kun hallinto tahallisesti rikkoo yhteisöä koskevaa lainsäädäntöä tai yhtiöjärjestystä. (Mähönen 2009, 64.)

Tilintarkastaja tarkastaa myös yhteisön toimintakertomuksen. Toimintakertomuksen tulee olla ristiriidaton tilinpäätöksessä esitettyjen tietojen kanssa. (Tilintarkastuslaki 3:11-15§.) Toimintakertomuksen tarkastuksen yhteydessä tilintarkastajan täytyy ottaa huomioon kirjanpitolain, osakeyhtiölain ja kirjanpitolautakunnan ohjeet toimintakertomuksen sisällöstä ja varmistua siitä, että yhteisön toimintakertomus on kyseisten lainsäädäntöjen ja säädösten mukaisesti toteutettu. Vaikka yhteisön ei tarvitsisi kirjanpitolain mukaan tehdä toimintakertomusta, tulee osakeyhtiölain vaatimat tiedot

esittää tilinpäätöksen liitetiedoissa. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry² 2010, 30.) Sellaisissa tapauksissa, joissa yhteisön ei tarvitse toimintakertomusta laatia, mutta yhteisö on sen vapaaehtoisesti laatinut, tulee toimintakertomuksen täyttää yhteisöä koskevien lainsäädäntöjen ja säädösten vaatimukset toimintakertomuksen laatimisesta kokonaisuudessaan. (Kirjanpitolautakunta 12.9.2006. 14.)

Tilintarkastajalla ei ole velvollisuutta ottaa kantaa muun yhteisön tuottaman taloudellisen informaation oikeellisuuteen ja ristiriidattomuuteen. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 921-926.) Esimerkiksi yhteisön vuosikertomuksessa esitettyjen tietojen osalta tilintarkastajan tulee lukea muu tilinpäätökseen ja toimintakertomukseen liittyvä informaatio. Tilintarkastajalla ei kuitenkaan ole velvollisuutta kohdistaa tilintarkastustoimenpiteitä esimerkiksi vuosikertomusta kohtaan. (Halonen & Steiner 2010, 420.) Muussa informaatiossa havaittujen epäkohtien ja ristiriitaisuuksien avulla tilintarkastaja voi havaita yhteisön salaavan tai vääristävän tietoa, jolla saattaa olla merkitystä vuosikertomuksen lukijalle. Tällöin tilintarkastajan tulee käyttää ammatillista harkintaansa ja soveltaa tilintarkastusstandardin 720 ohjeistusta jatkotoimenpiteiden osalta. (Halonen & Steiner 2010, 419-420.)

3.3 Toimeksiannon päätäntä

Vuosittain suoritettavan lakisääteisen tilintarkastuksen viimeinen vaihe on päätäntä. Päätäntävaihetta voidaan myös kutsua raportointivaiheeksi. Kyseinen vaihe on erittäin olennainen osa hyvän tilintarkastustavan mukaisesti suoritettua tilintarkastusta, sillä siinä kootaan yhteen tilintarkastusprosessissa saatu evidenssi, muodostaan johtopäätös tarkastuksesta ja raportoidaan yhteisölle tilintarkastuslain edellyttämällä tavalla. Päätäntävaiheen lopputuloksena tilintarkastajan tulisi pystyä antamaan tilintarkastusevidenssiin perustuva tilintarkastuskertomus. Tilintarkastuskertomuksen oikea luonne ja siinä esitetyn lausunnon tulee olla totuudenmukainen ja perustua riittävään määrään kerättyä evidenssiä. Tilintarkastuskertomuksen oikeellisuus korostuu sidosryhmien, eli tilinpäätöksen käyttäjien näkökulmasta, sillä tilintarkastuskertomus on ainut yhteisön ulkopuolisen riippumattoman henkilön antama lausunto tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen oikeellisuudesta. (Halonen & Steiner 2010, 441-443.)

Tilintarkastuksen päätäntävaiheeseen kuuluu useita eri toimenpiteitä, joiden avulla tilintarkastajan tulee arvioida kerättyä tilintarkastusevidenssiä. Tyypillisesti tilintarkastusprosessin viimeinen ja ratkaiseva vaihe alkaa työpapereiden läpikäynnillä. Tilintar-

kastajan tulee varmistua siitä, että tilintarkastussuunnitelmaa on noudatettu oikein ja että kaikki suunnitellut toimenpiteet on suoritettu oikea-aikaisesti ja riittävässä laajuudessa. Lisäksi tulee varmistua siitä, että kaikki suunnitelmat, toimenpiteet ja havainnot on dokumentoitu vaaditulla tavalla. Kerätyn evidenssin osalta tulisi arvioida aineiston käyttökelpoisuutta ja sen merkittävyyttä. Kokonaisuudessaan tilintarkastajan tulisi varmistua siitä, että tilintarkastukselle asetetut tavoitteet on saavutettu. (Arens ym. 2002, 516-517.)

Tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa havaitut olennaisen virheellisuuden riskit tulisi käydä läpi ja pohtia, onko riskeihin vastattu riittäväillä toimenpiteillä, jotta tilintarkastukseen kohdistuva kokonaisriski saataisiin riittävän alhaiselle hyväksyttävälle tasolle. Tilintarkastajan tulee arvioida havaittuja virheitä ja niiden vaikutusta tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta. Tilintarkastajan täytyy käyttää ammatillista harkintaansa arvioidessaan olennaisen virheellisuuden toteutumista. Hänen tulee myös arvioida tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa tekemiään kannanottoja olennaisen virheellisyyksien riskeistä ja varmistua siitä, että kannanotot ovat olleet asianmukaisia ja että kannanottojen tueksi on saatu riittävästi evidenssiä. (IFAC/HTM-Info 2009, 244-245.)

Toimeksiannon viimeisenä vaiheena ennen tilintarkastuskertomuksen antoa on tilinpäätöksen analyttinen tarkastus. Tilintarkastusstandardit velvoittavat tilintarkastajaa suorittamaan analyttisiä toimenpiteitä niin tilintarkastuksen suunnittelu-, suorittamiskuin päätäntävaiheessa. Päätäntävaiheen analyttisen tarkastuksen tarkoituksena on varmistaa tilinpäätöksen yhdenmukaisuus tarkastajan tekemien johtopäätösten kanssa. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 611-612.) Analyttisen tarkastuksen avulla tilintarkastaja vertaa toimeksiannon aikana havaitsemiaan asioita yhteisön tilinpäätökseen. Analyysin avulla tulisi varmistua siitä, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan yhteisön toiminnasta kyseiseltä tilikaudelta. Vielä tässä vaiheessa tilintarkastaja pystyy havaitsemaan sellaisia asioita tilinpäätöseristä, tunnusluvuista tai muusta informaatiosta, jotka aiheuttavat olennaisen virheellisuuden riskin. Huomattaessaan uusia riskejä tilintarkastajan täytyy suorittaa turvaavia toimenpiteitä saadakseen olennaisen virheellisuuden riski hyväksyttävälle tasolle. (Halonen & Steiner 2010, 423-424.)

Analyttisen tarkastuksen lisäksi tilintarkastajan tulee arvioida huomaamia virheellisyyksiä, joita yhteisö ei ole korjannut lopulliseen tilinpäätökseen. Jos korjaamattomat virheellisyydet ovat merkittäviä, tulee tilintarkastajan huomioida tämä raportoinnissaan yhteisölle. Lisäksi tilintarkastajan täytyy perehtyä tilinpäätöspäivän ja tilintarkastuskertomuksen antopäivän välisiin tapahtumiin ja arvioida niiden merkittävyyttä tilin-

päätöksen antaman tiedon oikeellisuuden kannalta. Tilintarkastuksen päätävävaiheeseen kuuluu myös tarkastaa, että yhteisön tilinpäätös sisältää kaikki tarvittavat tiedot ja että tilinpäätöksessä esitetyt luvut ovat todellisia ja pohjautuvat yhteisön tilikauden kirjanpitoon. (Halonen & Steiner 2010, 442.)

Tilintarkastajan käytyä työpaperit läpi riittävällä tarkkuudella, tulee hänen tehdä päätös kerätyn evidenssin riittävydestä, laadusta ja merkittävydestä. Kerätyn evidenssin perusteella tilintarkastajan tulisi pystyä raportoimaan tekemänsä työ yhteisölle. Tilintarkastuslain mukaisesti tilintarkastajan lakisäätteisiä raportteja ovat tilintarkastuskertomus, tilinpäätösmerkintä ja tilintarkastuspöytäkirja. Näistä tilintarkastuskertomus ja tilinpäätösmerkintä ovat julkisia, kun taas tilintarkastuspöytäkirja on tarkoitettu ainoastaan yhteisön hallinnosta vastuussa oleville toimielimille. (Halonen & Steiner 2010, 450.)

Tilintarkastajan antamista raporteista tärkein on yhteisölle annettava tilintarkastuskertomus. Tilintarkastuskertomuksen muodosta ja sisällöstä on säädetty sekä tilintarkastuslaissa että kansainvälisissä tilintarkastusstandardeissa. Tilintarkastuskertomuksen tarkoituksena on antaa kaksi eri lausuntoa yhteisön tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta. Ensimmäinen lausunto koskee yhteisön tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen olevan yhteisön käyttämän tilinpäätösnormiston mukaisia ja että tilinpäätös ja toimintakertomus antavat oikeat ja riittävät tiedot yhteisön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Toisen lausuman tarkoituksena on todeta, että yhteisön tarkastettavan tilikauden toimintakertomuksessa ja tilinpäätöksessä esitetyt tiedot ovat ristiriidattomia. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 328-330.)

Tilintarkastuskertomus voi olla sisällöltään vakio- tai mukautettu. Vakio- tai muotoinen kertomus ei sisällä ylimääräistä lisätietoa tai huomautusta tarkastettavalle yhteisölle. Vakio- tai muotoinen eli puhdas tilintarkastuskertomus sisältää vain tilintarkastuslain mukaiset lausumat muuttumattomina. Puhdas kertomus tulee antaa silloin, kun tilintarkastuksen yhteydessä ei ole huomattu merkittäviä tilinpäätökseen vaikuttavia virheellisyyksiä, eikä tarkastuksessa ole ilmennyt sellaisia asioita, joista tilintarkastajan tulisi antaa huomautus tai lisätietoa tilintarkastuskertomuksessa. Vakio- tai muotoisen tilintarkastuskertomuksen edellytyksenä on myös se, että tarkastus on voitu suorittaa hyvän tilintarkastustavan mukaisesti, eikä esimerkiksi tilintarkastajan työtä ole yritetty rajoittaa millään tavalla. (Halonen & Steiner 2010, 450-451.)

Jos puhdasta tilintarkastuskertomusta ei voida antaa, tulee yhteisölle antaa mukautettu kertomus. Tilintarkastuskertomus on mukautettu silloin, kun tilintarkastajan lausunnot poikkeavat vakiomuodosta, tilintarkastaja huomauttaa jostakin tai kun tilintarkastaja antaa lisätietoa tilintarkastuskertomuksessa. Mukautettu kertomus pyrkii tuomaan esiin sellaisia asioita, joihin tilinpäätöksen lukijan tulisi erityisesti kiinnittää huomioita. Esimerkiksi huomautus tai lisätieto voi antaa tärkeää tietoa yrityksen toimintaedellytyksistä, vaikka varsinaiset tilintarkastuskertomuksen lausunnot olisivatkin vakiomuotoisia. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 331-334.)

Tilintarkastuskertomuksen mukautettu lausunto voi olla muodoltaan joko varauman sisältävä tai kielteinen. Varauman sisältävä lausunto tarkoittaa sitä, ettei tilintarkastaja pysty lausumaan jompaakumpaa tai molempia tilintarkastuslausuntoja vakiomuotoisena. Varauman sisältävässä lausunnossa siis yksilöidään ne asiat, joita lukuun ottamatta tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan ja on ristiriidaton toimintakertomuksen kanssa. Kielteisen lausunnon syynä on vakavat ja merkittävät tilinpäätöksen kohdistuvat virheellisyydet, joista johtuen tilintarkastaja ei voi antaa vakiomuotoista tai ehdollista lausuntoa, koska ne eivät osoittaisi riittävällä tavalla tilinpäätöksen olevan virheellinen. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 331-334.) On myös mahdollista, ettei tilintarkastaja pysty antamaan lausuntoa ollenkaan. Tällöin hänen tulee ilmoittaa tilintarkastuskertomuksessa lausunnon antamatta jättämisestä. Lausunnon antamatta jättäminen on mahdollista muun muassa silloin, kun tilintarkastaja ei ole pystynyt suorittamaan riittävästi tilintarkastustoimenpiteitä lausuntonsa tueksi. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 864.)

3.4 Tilintarkastuksen dokumentointi

Tilintarkastuksen dokumentaatio on tärkeä osa ISA-standardien mukaisesti suoritettua tilintarkastusta. Hyvän tilintarkastustavan mukaisesti suoritettuun tilintarkastukseen kuuluu tilintarkastuslain ja kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattaminen. Tilintarkastuslaissa ei varsinaisesti kerrota dokumentaation vaatimuksista, mutta lain 13 § velvoittaa tilintarkastajaa noudattamaan kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. (Tilintarkastuslaki 2007/459, 13§.) ISA-standardissa 230 kerrotaan, miten dokumentaatio tulisi tilintarkastustoimeksiannossa yleisesti tehdä. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 315.) Muissa standardeissa viitataan dokumentointiin, jotta kyseisen standardin mukaiset asiat tulisi dokumentoitua oikealla ja riittävällä tavalla.

Oikein tehdyn ja oikea-aikaisesti suoritettujen dokumentoinnin tarkoituksena on nostaa tilintarkastuksen laatua ja luotettavuutta. Dokumentoinnin merkitys korostuu erityisesti laadunvalvontatilanteissa, joissa tilintarkastajan tekemää työtä arvioidaan tehdyn dokumentaation pohjalta. Dokumentoinnin tulisi olla niin kattavaa, että toimeksiannon ulkopuolinen, kokenut henkilö pystyisi saamaan käsityksen tehdystä tarkastustyöstä. (Halonen & Steiner 2010, 104.) Sellaisia asioita ei kuitenkaan tulisi sisällyttää tilintarkastusdokumentointiin, joilla ei ole merkitystä toimeksiannosta annettavan tilintarkastuskertomuksen kannalta. Näin ollen dokumentaatiosta tulisi ilmetä sellaiset olennaiset seikat, jotka tilintarkastaja katsoo ammatillisen harkintansa pohjalta olevan tärkeitä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 292.)

Riskianalyysin kannalta dokumentaation merkitys on olennainen. Tarkastustyön dokumentaatiosta tulee käydä ilmi tehdyt toimenpiteet riskien havainnoimiseksi, havaittujen riskien arviointi, toimenpiteet riskeihin ja lopputulokset, joihin tarkastaja on päätenyt. Dokumentaatiosta tulisi ISA 300-standardin mukaisesti käydä ilmi tilintarkastuksen kokonaisstrategia, tilintarkastussuunnitelma sekä mahdolliset tarkastuksen aikana tehdyt muutokset kokonaisstrategiaan ja tilintarkastussuunnitelmaan ja toimenpiteet joita muutosten takia on jouduttu tekemään. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 426.)

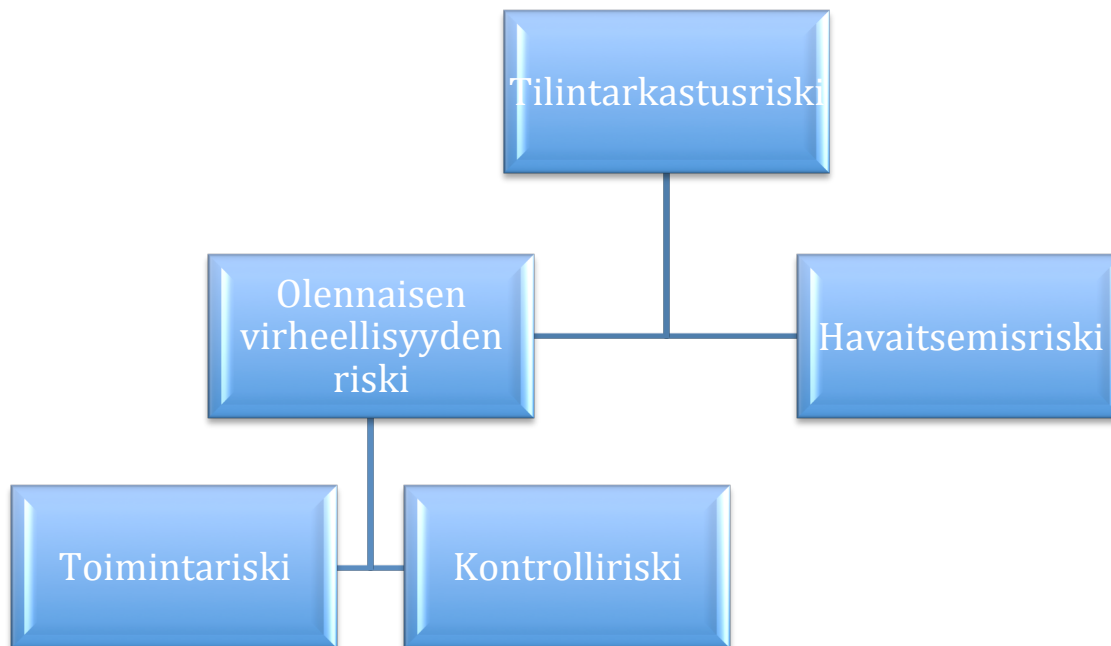
4 TILINTARKASTUSRISKIT

4.1 Mitä riskit ovat?

Riskejä voidaan kuvata sellaisiksi epävarmuustekijöiksi, jotka toteutuessaan aiheuttavat negatiivisia seurauksia. Ihmisten ja yritysten jokapäiväiseen toimintaan liittyy useita epävarmuustekijöitä, joiden toteutumista ei voida kovinkaan tarkasti ennustaa. Esimerkiksi yritykset pyrkivät suojautumaan merkittäviltä riskeiltä etukäteen suunnitelmalla toimintaansa mahdollisimman tarkasti. Apuna toimivat esimerkiksi erityyppiset vakuutukset, joiden avulla tiettyihin riskeihin pyritään varautumaan. Kaikkiin riskeihin ei kuitenkaan aina voida varautua, eikä niiden toteutumista voida kokonaan estää. (Kuusela & Ollikainen 1998, 15-17.) Merkittäviä riskejä liittyy myös tilintarkastukseen. Tilintarkastajan täytyy pystyä vastaamaan tarkastukseen kohdistuviin riskeihin mahdollisimman hyvin, jotta hän voisi antaa lausunnon tarkastettavan yhteisön tilinpäätöksestä. Tilintarkastajan näkökulmasta riski voi toteutuessaan aiheuttaa sen, että hän antaa tilintarkastuskertomuksen, mikä ei todellisuudessa pidä paikkaansa.

4.2 Mitä tilintarkastusriskillä tarkoitetaan?

Tilintarkastusriskiin liittyy myös monia epävarmuustekijöitä. Toimeksiannosta riippuen riski voi vaihdella huomattavasti. Tilintarkastusriski ei suoranaisesti ole tarkastettavaa yhteisöä koskeva riski, kuten liiketoimintariski, vaan tilintarkastusriskillä tarkoitetaan lähtökohtaisesti niitä epävarmuustekijöitä, joita tilintarkastettavaan tilinpäätökseen kohdistuu ennen, kuin tilintarkastusta on suoritettu ja jotka voivat aiheuttaa sen, että yhteisöstä annettava tilintarkastuskertomus on epäasianmukainen. Tilintarkastusriski koostuu olennaisen virheellisyyden riskistä (OVR) ja havaitsemisriskistä. (HTM-Info Oy 2009, 102.) Olennaisen virheellisyyden riskin muodostavat toiminta- ja kontrolliriski seuraavalla sivulla olevan kuvion (KUVIO 1) mukaisesti. Olennaisen virheellisyyden riskin toteutuessa tilinpäätökseen on mahdollista sisältyä sellainen virhe, mikä on yksin tai yhdessä muiden virheellisyyksien kanssa riittävän suuri antamaan väärän kuvan tilinpäätöksestä. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 248.)

KUVIO 1. Tilintarkastusriskin muodostuminen (Halonen & Steiner 2008, 46.)

Tilintarkastusta suunnitellessaan tilintarkastajan tulee huomioida tarkastettavaan yhteisöön kohdistuva kokonaisriski, eli olennaisen virheellisyyden riskin ja havaitsemisriskin summa. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 223.) Tilintarkastuksen suunnittelu- vaiheessa tilintarkastajan täytyy arvioida yhteisöä ja yhteisön tilinpäätöstä, jotta hän pystyisi tunnistamaan niitä tekijöitä, jotka ovat mahdollisia muodostamaan olennaisen virheellisyyden tilinpäätökseen. Riskien tunnistaminen ja arvioiminen on tilintarkastuksen oikein suorittamisen kannalta erittäin tärkeä toimenpide, sillä niiden avulla tilintarkastaja pystyy tekemään päätelmiä tulevista tarkastustoimenpiteistä. Esimerkiksi korkeaksi arvioitu olennaisen virheellisyyden riski tilinpäätöksessä aiheuttaa sen, että tilintarkastaja joutuu suorittamaan paljon tilintarkastustoimenpiteitä. Luonnollisesti matalaksi arvioitu olennaisen virheellisyyden riski voi mahdollistaa tarkastustoimenpiteiden laajuuden supistamista. (HTM-Info Oy 2009, 102-103.)

Arvioidessaan olennaisen virheellisyyden riskiä tilintarkastajan täytyy muodostaa käsitys yhteisöön kohdistuvasta toiminta- ja kontrolliriskistä. Toimintariski voi kohdistua yhteisön yksittäisiin toimintoihin, koko liiketoimintaan, yksittäisiin tai useisiin tilinpäätöseriin ja yksittäisiin merkittäviin kirjauksiin, jotka voivat joko yksin tai yhdessä muiden virheellisyyksien kanssa muodostaa olennaisen virheellisyyden riskin. (Tomperi 2009, 35.) Toimintariskejä voivat olla sekä yrityksen sisäiset että ulkoiset tekijät, jotka voivat aiheuttaa virheellisyyksiä tilinpäätökseen. Ulkoisia toimintariskejä ovat esimer-

kiksi lainsäädännön muutoksien tuomat vaikutukset yrityksen toimintaan ja niiden noudattamiseen asianmukaisesti. Liiketoimintariskit voidaan myös katsoa kuuluvan toimintariskeihin. Esimerkiksi toimialan heikko tulevaisuuden näkymä tai muu yrityksen toiminnan jatkuvuutta heikentävä tekijä voidaan määritellä toimintariskiksi. Sisäisiä toimintariskejä ovat esimerkiksi hankalat ja vaikeaselkoiset laskelmat, joiden pohjalta jokin tietty tilinpäätöserä muodostuu. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 260.)

Kontrolliriski on riski siitä, ettei tarkastettavan yhteisön sisäinen valvonta pysty havaitsemaan ja estämään tilinpäätökseen sisältyviä virheellisyyksiä oikea-aikaisesti ja oikealla tavalla. Kontrolliriskiin vaikuttaa olennaisesti tarkastettavan yhteisön sisäisen valvonnan tehokkuus, toimivuus ja luotettavuus. Jos yhteisön sisäinen valvonta pysyy havaitsemaan, korjaamaan tai estämään virheen tapahtumisen oikea-aikaisesti ja luotettavasti, voi tilintarkastaja madaltaa yhteisöön kohdistuvaa kontrolliriskiä. Silloin tarkastuksessa painotetaan kontrollien testausta. Kontrollien testauksen avulla pyritään varmistumaan yhteisön sisäisen valvonnan toimivuus ja tehokkuus. Kontrolliriskiä esiintyy jokaisessa tilintarkastustoimeksiannossa yhteisön sisäisestä valvonnasta riippumatta. Tämä johtuu muun muassa siitä, että vaikka yhteisöllä olisi käytössään sisäisiä kontrolleja, voi yhteisön toimiva johto pyrkiä kiertämään kyseisiä kontrolleja. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 260-261.)

Tilintarkastajan täytyy siis tutustua tarkastettavan yhteisön sisäiseen valvontaan, jotta hän pystyy määrittämään tehtävien tilintarkastustoimenpiteiden luonteen. Tilintarkastustoimenpiteiden painottuessa kontrollien testaukseen, voi tilintarkastajan tarve suorittaa aineistotarkastustoimenpiteitä vähentyä verrattuna siihen, jos yhteisöllä ei olisi kontrolleja käytössään. Kontrollien testaus ei kuitenkaan anna riittävää tilintarkastusevidenssiä tilintarkastuskertomusta varten, vaan aina on suoritettava soveltuva määrä aineistotarkastustoimenpiteitä tukemaan kontrollien testauksen avulla saatua tilintarkastusevidenssiä. (Riistama 1999, 83.) Jos kontrollien testauksen yhteydessä huomataan, että yhteisön sisäinen valvonta ei ole asianmukaisesti hoidettu, joutuu tilintarkastaja suorittamaan lisää aineistotarkastustoimenpiteitä saavuttaakseen riittävän määrän tarkoitukseen soveltuva tilintarkastusevidenssiä. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 246.)

Havaitsemisriskillä tarkoitetaan sitä, ettei tilintarkastaja havaitse tekemillään tilintarkastustoimenpiteillä sellaisia virheellisyyksiä, jotka yksin tai yhdessä muiden virheellisyyksien kanssa voivat aiheuttaa olennaisen virheellisyyden tilinpäätökseen. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 246.) Havaitsemisriskin suuruus on riippuvainen

tilintarkastajan suorittamista tilintarkastustoimenpiteistä ja niiden laajuudesta. Suunnitellessaan tilintarkastustoimenpiteitä tilintarkastajan täytyy suunnata tarkastustoimenpiteet niihin tilinpäätöksen osa-alueisiin ja kannanottoihin, joihin hän arvioi virheellisyyksiä sisältyvän. (Halonen & Steiner 2010, 48.) Havaitsemisriskiä ei kuitenkaan voida poistaa kokonaan, sillä on mahdollista, ettei tilintarkastaja huomaa virheellisyyttä tehdyistä tarkastustoimenpiteistä huolimatta. On myös mahdollista, että tilintarkastaja ei tunnista jotakin riskiä, jolloin hän ammatillisen harkintansa perusteella jättää kyseisen toiminnon tarkastamatta. Havaitsemisriski voi myös toteutua silloin, kun tilintarkastaja tunnistaa riskin sekä suorittaa turvaavia tarkastustoimenpiteitä, mutta ei kuitenkaan osaa tulkita toimenpiteiden avulla saatuja tuloksia oikein. Tämä on mahdollista esimerkiksi monimutkaisten laskelmien kohdalla tai silloin, kun tilintarkastaja ei ammattitaitonsa perusteella tunnista virheellisyyksiä.

Tilinpäätökseen sisältyvät virheellisyydet voivat johtua joko väärinkäytöksestä tai virheestä. Tahattomien virheiden syynä on usein huolimattomuus, mikä johtuu esimerkiksi sisäisten kontrollien puutteista. (Halonen & Steiner 2010 176-177.) Olennaista kuitenkin on, ettei virheiden syntymistä ole tahallisesti ja järjestelmällisesti suunniteltu. Vahingossa tilinpäätökseen sisältyvä virhe kohdistuu tyypillisesti yhteen tai vain muutamaaan eri tilinpäätöserään. Tällainen vahingossa tilinpäätökseen sisältyvä virheellisyys voi kuitenkin olla merkittävä ja se voi esimerkiksi vaikuttaa tilinpäätöksen lukijan tekemiin päätöksiin.

Väärinkäytöksestä johtuva virheellinen tieto on tahallisesti tuotettua, eli yleensä toimiva johto on pyrkinyt toiminnallaan peittelemään tai muokkaamaan tilinpäätöstä haluamallaan tavalla. Tilintarkastajan näkökulmasta väärä tai vilpillinen taloudellinen raportointi ja varojen väärinkäyttö ovat keskeisiä seikkoja, joihin tulisi kiinnittää erityistä huomiota tarkastuksessa. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 329.) Huomatut väärinkäytökset ja mahdolliset tahallisesti tuotetut virheet antavat tilintarkastajalle syyn epäillä, että tilinpäätökseen sisältyy useisiin eri tilinpäätöseriin kohdistuvia virheellisyyksiä. (Halonen & Steiner 2010, 170-171.) Vilpillinen taloudellinen raportointi voi esimerkiksi vaikuttaa tilinpäätöksen käyttäjien tekemiin päätöksiin yritystä kohtaan. Tällöin on esimerkiksi mahdollista, että tilinpäätöksessä esitetty vaihtomaisuus, saamiset, oma pääoma, liikevaihto tai tilikauden tulos on esitetty väärin. Varojen väärinkäyttö taasen voi olla sitä, että johto tai muu yrityksessä työskentelevä henkilö käyttää yrityksen taloudellisia varoja väärin. Varoja voidaan käyttää esimerkiksi omien yksityisten menojen kattamiseen kirjaamalla omia kuluja yrityksen kuluiksi. Mahdollista myös on, että yhteisö maksaa aiheettomia verovapaita kulukorvauksia johdolle tai työntekijöille. Varsinkin silloin, kun verovapaat kulukorvaussummat ovat

korkeita, tulisi tilintarkastajan kohdistaa tarkastustoimenpiteitä verovapaasti maksettuja korvauksia kohtaan suorittamalla esimerkiksi matkalaskujen tarkastusta.

4.3 Miksi tilintarkastajan täytyy tunnistaa tilintarkastuksen riskejä?

Tilintarkastus voi olla toimeksiannosta riippuen hyvin monimutkainen ja vaativa prosessi. Yhteisön koosta, toiminnan laajuudesta ja toimintaympäristöstä riippuen tilintarkastaja joutuu käyttämään ammatillista harkintaansa siihen, miten ja missä laajuudessa hän tilintarkastusta suorittaa. Jotta tilintarkastaja pystyisi suorittamaan tarkastuksen riittävässä laajuudessa ja oikeilla toimenpiteillä, täytyy hänen selvittää keskeisimmät tilintarkastuksen riskialueet. Riskien tunnistamisen myötä tilintarkastajan on helpompi suunnitella tulevaa tarkastusta ja määrittää ne tilintarkastustoimenpiteet, joita hän aikoo tarkastuksen aikana suorittaa. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 224.) Velvoite tunnistaa toimeksiannon riskejä tulee myös tilintarkastuslain kautta, sillä lain edellyttämän hyvän tilintarkastustavan mukaisesti tilintarkastuksen tulisi täyttää soveltuvin osin kansainvälisten tilintarkastusstandardien asettamat vaatimukset. (Tilintarkastuslaki 2007/459, 13§.) Kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaisesti tilintarkastajan tulee tunnistaa ja arvioida toimeksiantoon kohdistuvia olennaisen virheelisyyden riskejä ja pyrkiä toteuttamaan tilintarkastus siten, että arvioituihin riskeihin saadaan riittävä määrä käyttökelpoista tilintarkastusevidenssiä. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 243-244.)

Vaatimukset suoritettavaa tilintarkastusta kohtaan ovat kasvaneet niin laadullisesti, kuin määrällisestikin viime vuosien aikana. Hyvänä esimerkkinä tilintarkastajan työn lisääntymisestä ovat tarkastustyötä kohtaan kasvaneet dokumentointivaatimukset. Myös tilintarkastuksen sisältö on muuttunut automatisoidun ja tietoteknisavusteisesti toteutetun kirjanpidon myötä haasteellisemmaksi tarkastaa. Automaattisista ja konekielisistä kirjauksista johtuen tilintarkastajan on yhä hankalampaa tehdä aineistotarkastusta yksittäisistä tapahtumista. (TEM 2008.) Tarkastusta kohtaan kasvaneista vaatimuksista johtuen tilintarkastajalle jää vähemmän aikaa suorittaa perinteisiä tilintarkastustoimenpiteitä, kuten kontrollien testausta ja aineistotarkastustoimenpiteitä. Tarkastukselle kohdistuvaa aikabudjettia on myös harvoin mahdollista kasvattaa, sillä tämä aiheuttaisi tilintarkastuksen kustannusten merkittävää kasvua, mitä asiakas ei välttämättä ymmärtäisi. (Marty 2009, 1-4.)

Jotta tilintarkastus voitaisiin suorittaa tehokkaasti ja luotettavasti, täytyy tilintarkastajan kohdistaa tarkastustoimenpiteitä niihin toimintoihin, kirjauksiin ja tilinpäätöseriin, joihin hän näkee ammatillisen harkintansa pohjalta kohdistuvan merkittäviä riskitekijöitä. Riskien määrittäminen korostuu myös pienien osakeyhtiöiden tarkastuksessa, sillä vaikka tarkastuksessa käytäisiin läpi koko tilikauden tositemateriaali, tulisi tilintarkastajan pystyä määrittämään keskeisimmät riskit, jotka toimeksiantoon kohdistuu. (Martyn 2009, 1-4.) Matalan riskin alueiden tarkastukseen ei kannata käyttää yhtä paljon aikaa ja voimavaroja, kuin sellaisiin alueisiin, joihin on mahdollista kohdistua merkittävä riskin tai virheen mahdollisuus. (HTM-Info Oy 2009, 40-42.) Riittävän aikaisessa vaiheessa tapahtuvalla riskien tunnistamisella voidaan siis saavuttaa entistä tehokkaampi ja luotettavampi tapa suorittaa tilintarkastus.

4.4 Mitä on riskiperusteinen tilintarkastus?

Riskiperusteisen tilintarkastus on Suomen lainsäädännön ja kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaan suoritettu tilintarkastus. Sanan "riskiperusteinen" tarkoituksena on kuvata sitä, että tilintarkastaja suorittaa tilintarkastustoimenpiteitä sellaisia tilinpäätöseriä kohtaan, joihin hän ammatillisen harkintansa pohjalta tehtyjen riskienarviointitoimenpiteiden avulla näkee merkittävien riskien ja virheiden kohdistuvan. Riskiperusteisuus vaikuttaa myös tilintarkastuksen lopputulokseen, sillä tilintarkastajan riskiperusteisesti suorittaman tilintarkastuksen tavoitteena on antaa kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätökseen sisälly olennaisia virheellisyyksiä. Kohtuullisella varmuudella tarkoitetaan korkeaa, mutta ei ehdotonta varmuutta siitä, ettei tilinpäätökseen sisälly merkittäviä virheellisyyksiä. (HTM-Info Oy 2009, 36-37.) Kohtuullinen varmuus ei siis edellytä tilintarkastajaa suorittamaan tarkastusta siinä laajuudessa, että hän voisi olla ehdottoman varma siitä, ettei tarkastettavaan tilinpäätökseen sisältyisi virheellisyyksiä.

Riskiperusteinen tilintarkastuksen tärkein vaihe on tilintarkastusprosessin alussa suoritettava riskien kartoitus ja arviointi. Tilintarkastajan täytyy siis pyrkiä selvittämään ne olennaiset riskit ja virheellisyydet, jotka hän näkee mahdolliseksi sisältyä yhteisön tilinpäätökseen. Havaitut olennaiset virheellisyyden riskit täytyy arvioida sekä kannanottotasolla että tilinpäätöstasolla. Tilinpäätöstasolla olevat olennaisen virheellisyyden riskit liittyvät tilinpäätöksen oikeellisuuteen kokonaisuudessaan. Niiden vaikutukset voivat siis olla hyvin laaja-alaisia ja vaikuttaa useisiin keskeisiin tilinpäätöseriin. Halonen & Steinerin (2010) mukaan tilinpäätöstasoiset olennaisen virheellisyyden

riskit ovat niin merkittäviä, ettei koko tilinpäätös olisi yhteisön soveltaman tilinpäätösnormiston mukainen.

Kannanottotasolla tapahtuva riskien arviointi tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja ammatillisen harkintansa pohjalta ottaa kantaa riskien luonteeseen. Keskeisimmät kannanotot ovat täydellisyys, olemassaolo, oikeellisuus ja arvostaminen. Kannanottojen lisäksi tilintarkastajan täytyy myös arvioida riskien toteutumisen mahdollisuutta, esimerkiksi asteikolla matala-kohtalaisen-korkea. (HTM-Info Oy 2009, 36-37.) Esimerkiksi jos tilintarkastaja epäilee yhteisön vaihto-omaisuuteen sisältyvän virheellisyyksiä, tulee tilintarkastajan ottaa kantaa vaihto-omaisuuden olemassaoloon ja arvostamiseen sekä arvioida riskin toteutumisen mahdollisuutta. Tehtyihin kannanottoihin tulee siis aina suorittaa tilintarkastustoimenpiteitä, joiden tarkoituksena on varmistaa kannanoton oikeellisuus. Vaihto-omaisuuden olemassaolon tilintarkastaja voi tarkistaa osallistumalla yhteisön fyysiseen inventaarioon tai tarkastamalla inventaariolistauksen ja vertaamalla listaa yhteisön tilikauden aikaisiin ostoihin. Tilintarkastajan tekemät kannanotot ja riskien arvottamiset ovat kuitenkin ammatillisen harkinnan pohjalta tehtyjä, joten tilintarkastajan ei ole mahdollista tehdä kyseisiä toimenpiteitä yhdellä ainoalla ja oikealla tavalla.

Riskien havainnoinnin, arvioinnin ja havaittuihin riskeihin vastaavien toimenpiteiden tarkoituksena on saada tilintarkastusriski mahdollisimman alhaiselle hyväksyttävälle tasolle. Tilintarkastusriskiä ei kuitenkaan pystytä täysin poistamaan, sillä harvoin tilintarkastaja pystyy käymään läpi kaikkea yhteisöön liittyvää materiaalia tehokkaasti ja luotettavasti. Tästä syystä riskien kartoitus ja niiden arviointi korostuu tilintarkastusta ja riskeihin vastaavia toimenpiteitä suunniteltaessa. (Tomperi 2009, 34.)

Suunnitteluvaiheessa hyvin suoritettu riskienarviointi ja riskeihin vastaavien toimenpiteiden suunnistelu mahdollistaa tilintarkastuksen suorittamisen luotettavasti ja tehokkaasti. Huonosti suoritettu riskien havainnointi ja arviointi voi aiheuttaa sen, ettei toimeksiantoa voida suorittaa tehokkaasti. Tällöin myös virheiden havaitsemisriski kasvaa. Pahimmassa tapauksessa olennaisen virheellisyyden riskejä jää huomaamatta, jolloin tilintarkastuksesta annettava kertomus voi olla virheellinen. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 246.)

4.5 Millainen on riskiperusteinen tilintarkastusprosessi?

Riskiperusteinen lähestymistapa tilintarkastukseen käsittää kolme päävaihetta: riskien arvioimisen, riskien huomioon ottamisen ja raportoinnin. Riskien arviointi on osa tilintarkastuksen suunnitteluprosessia eli se tulee suorittaa kokonaisstrategian ja tilintarkastussuunnitelman teon yhteydessä. Riskejä tulee kuitenkin arvioida myös muissa toimeksiannon vaiheissa. Suunnittelu on siis koko tilintarkastusprosessin ajan taustalla pyörivä prosessi, jota tulee päivittää tarvittaessa myöhemmässä vaiheessa. Mahdollista esimerkiksi on, että kontrollien testauksen yhteydessä huomataan puutteita tai mahdollisia riskejä, mistä johtuen tilintarkastaja joutuu suorittamaan jatkotoimenpiteitä saadakseen riittävästi evidenssiä lausuntonsa tueksi. (Blummé 2008, 96-98.) Tilintarkastajan havaitessa uusia virheitä ja riskejä, tulee hänen suorittaa tilintarkastustoimenpiteitä ammatillisen harkintansa perusteella saadakseen riittävän määrän tilintarkastusevidenssiä lausuntonsa tueksi.

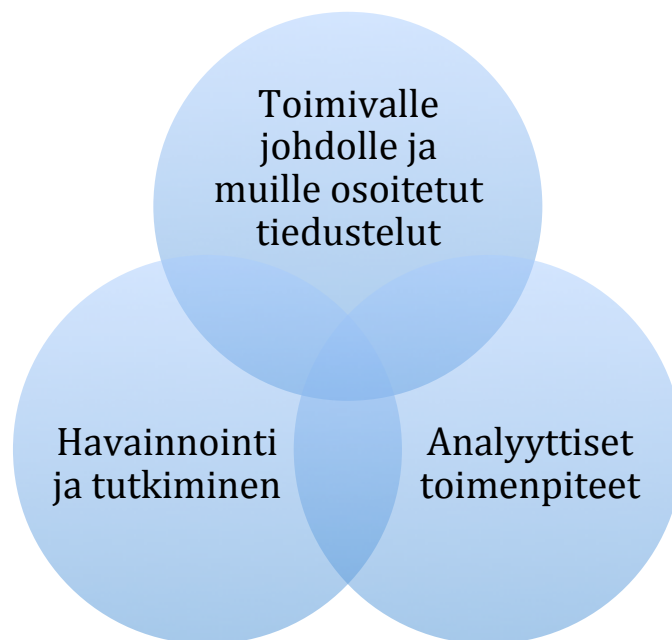
Riskien huomioon ottaminen liittyy tilintarkastuksen suunnittelu ja toteutusvaiheeseen. Tilintarkastussuunnitelmassa tulisi määritellä havaittuihin riskeihin vastaavia tarkastustoimenpiteitä. Tärkeää on sisällyttää tarkastustoimenpiteisiin sellaisia tilinpäätöseriä, toimintoja ja kohteita, joissa tilintarkastaja näkee riskin todennäköiseksi. Matalan riskin sisältäviä tarkastuskohteita ei ole järkevää, eikä taloudellista tarkastaa samassa mittakaavassa, kuin korkeariskisiä kohteita. (Martyn 2009.) Tilintarkastuksen toteutusvaiheessa riskit tulee ottaa huomioon riskeihin vastaavien toimenpiteiden avulla. Kyseisiä toimenpiteitä ovat esimerkiksi aineistotarkastustoimenpiteet ja kontrollien testaus. Riskeihin vastaavia toimenpiteitä käsitellään tämän työn osassa 4.7 "Havaittuihin riskeihin vastaavat toimenpiteet". Tilintarkastustoimenpiteitä suorittamalla tilintarkastaja pyrkii saamaan tilintarkastuksen kokonaisriskin hyväksyttävän alhaiselle tasolle. Toimenpiteiden avulla saadut havainnot tulee dokumentoida työpapereihin tilintarkastusstandardien vaatimalla tavalla, eli siten, että ulkopuolinen ammatillisen pätevyyden omaava henkilö voi saada riittävän käsityksen tehdyistä toimenpiteistä. (Blummé 2008, 98-99.)

Kolmantena vaiheena riskiperusteisessa tilintarkastuksessa on raportointi. Raportointi on osa tilintarkastusprosessin päätäntävaihetta. Kyseiseen vaiheeseen liittyy kerätyn tilintarkastusevidenssin läpikäynti ja sen arviointi. Evidenssin arvioinnin yhteydessä tilintarkastajan tulee harkita mahdollisia jatkotoimenpiteitä sellaisiin asioihin, joihin ei ole saatu riittävää varmuutta aiemmin suoritettujen tilintarkastustoimenpiteiden avulla. Kerätystä evidenssistä voidaan myös havaita uusia riskejä, jotka voivat aiheuttaa virheellisyyksiä tarkastettavaan tilinpäätökseen. Tällöin tilintarkastussuunnitelmaa

tulisi päivittää uusien havaittujen riskien mukaiseksi ja suorittaa tilintarkastustoimenpiteitä kyseisille riskialueille. Tilintarkastuskertomuksen laadinta voidaan aloittaa siinä vaiheessa, kun tilintarkastaja saa riittävän varmuuden annettavasta kertomuksesta ja sen luonteesta kerätyn tilintarkastusevidenssin avulla. Raportointivaihe päättyy tilintarkastajan tekemään ja allekirjoittamaan tilintarkastuskertomukseen. (Blummé 2008, 100-101.)

4.6 Mitä ovat tilintarkastuksen riskienarviointitoimenpiteet?

Tilintarkastustoimeksiannon aikana tilintarkastajan tulee suorittaa riskienarviointitoimenpiteitä, joiden avulla hän pyrkii selvittämään toimeksiantoon sisältyviä keskeisiä riskejä ja virheellisyyksiä. Keskeisimpiä riskienarviointitoimenpiteitä ovat alla olevan kuvion (KUVIO 2) mukaisesti johdolle ja muille yhteisössä toimiville henkilöille tehtävät tiedustelut, analyttiset menetelmät ja havainnointi. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 439.) Yksittäisen riskienarviointitoimenpiteen käyttö ei välttämättä anna riittävää todistetta jonkin riskin toteutumisesta. Siksi tilintarkastaja joutuu usein suorittamaan useita alla olevan kuvion toimenpiteistä saadakseen riittävän varmuuden riskin olemassaolosta. (HTM-Info Oy 2009, 75.) Eri toimenpiteet vahvistavat toisiaan, esimerkiksi analyttisin toimenpitein saatuihin tuloksiin voidaan saada vahvistusta kysymällä asiaa yrityksen johdolta tai talousvastaavalta.

KUVIO 2. Riskienarviointitoimenpiteet. (HTM-Info Oy 2009, 75.)

Riskienarviointitoimenpiteiden avulla tilintarkastaja pyrkii saamaan tarpeellista tilintarkastusevidenssiä, jota hänen tulee käyttää hyödyksi arvioidessaan tilintarkastusriskiä tilinpäätös- ja kannanottotasolla. Pelkästään riskienarviointitoimenpiteiden avulla ei kuitenkaan voida saada riittävää määrää tarkastukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä, vaan niiden lisäksi joudutaan suorittamaan muita tilintarkastustoimenpiteitä. Riskienarviointitoimenpiteiden ensisijaisena tehtävänä on tunnistaa mahdollisia yhteisöön tai sen toimintaympäristöön kohdistuvia riskejä. (HTM-Info Oy 2009, 75.) Jotta riskejä voitaisiin tunnistaa oikein, täytyy tilintarkastajan muodostaa riskienarviointitoimenpiteiden avulla riittävä käsitys tarkastettavasta yhteisöstä, yhteisön toimintaympäristöstä ja sisäisestä valvonnasta. Myös aiemmilta tilikausilta kerättyä tietoa tulee käyttää hyödyksi riskienarvioinnissa. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 438-440.)

Tilintarkastajan näkökulmasta toimeksiannon riskien tunnistaminen on jatkuva toimenpide. Jatkuvuudella tarkoitetaan sitä, että tilintarkastajan tulee havainnoida toimeksiantoon liittyviä riskejä koko tilintarkastusprosessin ajan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tilintarkastajan tulee pyrkiä tunnistamaan mahdollisia riskialueita ja olennaisen virheellisyyden riskin paikkoja jo toimeksiannon hyväksymisvaiheessa. Jatkuviissa toimeksiannoissa riskien havainnoinnin ei tulisi päättyä edelliseltä vuodelta annettuun tilintarkastuskertomukseen, vaan tilintarkastajan tulisi pyrkiä havainnoimaan uusia mahdollisia riskejä seuraavaa tilintarkastusta varten. Riskien tunnistamisen kannalta toimeksiannon hyväksymisvaiheessa tilintarkastajan tulee selvittää toimeksiantoon ja sen toimintaympäristöön liittyviä seikkoja, kuten toimialaan liittyviä erityispiirteitä, omistajien-, hallinnon- ja muiden yrityksen avainhenkilöiden henkilötietoja ja muuta sellaista tietoa, mikä voi vaikuttaa suoritettavaan tilintarkastukseen. (Halonen & Steiner 2010, 116-127.) Tilintarkastajan tulisi myös muistaa säilyttää oma ammatillinen skeptisyys koko tilintarkastusprosessin ajan. Erityisesti riskien tunnistamisen yhteydessä tilintarkastajan tulisi pyrkiä kyseenalaistamaan ja huomioimaan sellaisia asioita, joihin voi liittyä olennainen virheellisyys tai mahdollisuus väärinkäytökseen. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 248.)

Tilintarkastaja voi havaita tarkastustyön edetessä sellaisia riskejä, joiden olemassaoloa hän ei vielä tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa tiennyt olevan. Tällöin hänen tulee käyttää ammatillista harkintaa riskien arvioinnissa ja pohtia voivatko havaitut riskit ja niistä mahdollisesti aiheutuvat virheellisyydet yhdessä muodostaa olennaisen virheellisyyden tilinpäätöksessä. Havaitut riskit tulee aina dokumentoida ja tapauskohtaisesti arvioida havaintojen vaikutus olennaisen virheellisyyden riskiin. Havaitut virheellisyydet voivat aiheuttaa sen, että tilintarkastajan täytyy muuttaa aiemmin mää-

ritellyssä tilintarkastussuunnitelmassa esitettyjä tarkastustoimenpiteitä vastaamaan nykytilannetta. Tällöin on mahdollista, että tilintarkastaja ammatillisen harkintansa pohjalta päätyy laajentamaan tarkastustoimenpiteitä, jotta saisi riittävän määrän luotettavaa ja tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä. (Halonen & Steiner 2010, 228.)

4.6.1 Miten tilintarkastusriskejä havainnoidaan?

Tilintarkastajan tulisi pyrkiä selvittämään toimeksiantoasiakkaasta ja asiakkaan toiminnasta sellaisia asioita, joiden avulla hän voisi tehdä päätelmiä riskien ja virheellisyksien olemassaolosta ja niiden luonteesta. Havainnoinnilla voidaan käsittää useita erilaisia toimenpiteitä, joiden avulla voidaan saada tietoa tarkastettavasta yhteisöstä. Tyypillisimpiä toimenpiteitä ovat tilintarkastajan suorittamat yksittäiset tarkastukset hallituksen pöytäkirjojen, johdon raporttien ja kirjanpitoaineiston osalta. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 448.)

Havainnointia on myös tilintarkastajan suorittama vierailu toimeksiantoasiakkaan luona. Tällöin tilintarkastajan tulisi kiinnittää huomioita yhteisön toimitiloihin, mahdollisen varaston järjestykseen ja työntekijöiden toimintatapoihin. Varaston inventaariossa tilintarkastajan tulisi havainnoida sitä, miten työntekijät suorittavat toimenpidettä ja arvioida havaintojensa pohjalta inventoinnin luotettavuutta. (Halonen & Steiner 2010, 94.) Inventaarion havainnoinnissa tilintarkastajan tulisi kiinnittää huomiota siihen, millä tavoin inventaariota tehdään ja millä tavoin varaston arvoa seurataan.

Tilintarkastajan kannattaa vierailla toimeksiantoasiakkaan luona. Varsinkin jatkuvissa toimeksiannoissa vierailun avulla voidaan havaita sellaisia asioita, joita yrityksen johto ei joko halua tai näe tarpeelliseksi kertoa tilintarkastajalle. Yleisesti ottaen vierailun avulla tilintarkastajan on helpompi saada parempi kuva yrityksen toiminnasta. Käytännössä tämä tarkoittaa tilintarkastajan perehtymistä yritystoimintaan ja toiminnan luonteeseen. Toimialasta riippuen tilintarkastajan työtä ja ymmärrystä toimintaa kohtaan auttaa se, että hän näkee millä tavoin yhteisö tuotteita tai palveluita tuottaa. (Arens, Elder & Beasley 2002, 177-178.) Paremman ymmärryksen pohjalta tilintarkastaja voi suunnitella tilintarkastustoimenpiteitä siten, että ne vastaisivat paremmin sekä toimeksiantoasiakkaan että tilintarkastajan tarpeisiin.

Havainnointi ei itsessään ole täysin luotettava riskienarvointitoimenpide, sillä se perustuu pelkästään tilintarkastajan tekemiin havaintoihin tietyllä hetkellä. Esimerkiksi asiakkaan toimi- tai tuotantotiloihin suuntautuneeseen havainnointiin on voinut vaikuttaa tilintarkastajan läsnäolon tuoma vaikutus. Johto on voinut esimerkiksi ohjeistaa työntekijöitä tekemään asioita tietyllä tavalla tarkastushetkellä. Havainnointia voidaan kuitenkin käyttää muiden tilintarkastustoimenpiteiden tukena. (Halonen & Steiner 2010, 94.) Esimerkiksi tiedustelujen avulla saatua evidenssiä voidaan vahvistaa tekemällä havaintoja, jotka joko tukevat tai ovat ristiriidassa aiemmin saatujen tietojen kanssa.

4.6.2 Mitä ovat analyttiset menetelmät?

Analyttiset menetelmät ovat tilintarkastustoimenpiteitä, joiden avulla tilintarkastaja vertailee ja analysoi sekä taloudellisten että ei taloudellisten tietojen merkittävyyttä. Yksinkertaisimmillaan analyttiset menetelmät ovat tilinpäätöksessä esitettyjen taloudellisten lukujen vertailua edellisen tilikauden vastaaviin lukuihin. Suositeltavaa on myös vertailla keskeisiä tunnuslukuja ja pohtia niiden merkitystä sekä syitä mahdollisiin muutoksiin. Tilintarkastajan tulee pyrkiä soveltamaan analyttisten menetelmien avulla saatuja tuloksia suhteuttamalla niitä esimerkiksi toimialan keskiarvoihin tai muuhun yhteisöön liittyvään tietoon. Tärkeää olisikin, että analyttisten menetelmien avulla pystyttäisiin havaitsemaan keskeisiä yrityksen toimintaan liittyviä muutoksia. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 563.)

Analyttisten menetelmien avulla tilintarkastaja pyrkii selvittämään olennaisia muutoksia yhteisön eri tunnusluvuissa. Tunnistettujen erojen ja muutosten avulla voidaan tehdä johtopäätöksiä niistä asioista ja muutoksista, jotka voivat muodostaa olennaisen virheellisyyden tilinpäätökseen. Pienissä yhteisöissä analyttinen tarkastus painottuu hyvin usein tilikauden päättymisen jälkeiseen tarkasteluun, jolloin viimeisintä tilinpäätöstä tai sen luonnosta verrataan edellisen vuoden vahvistettuihin lukuihin. Suuremmissa yhteisöissä, joissa suoritetaan osavuosi- tai kuukausikohtaista taloudellista raportointia, voidaan vertailla analyttisesti eri kausien välisiä eroavaisuuksia. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 448.) Jatkuviissa tilintarkastustoimeksiantoissa lukuja tulisi vertailla edellisten vuosien vastaaviin ajankohtiin. Analyttisesti saatujen tulosten pohjalta voidaan hyvinkin nopeasti ja helposti tehdä päätelmiä yhteisössä tapahtuneista merkittävistä muutoksista ja sellaisista seikoista, joihin on mahdollista sisältyä riskejä.

Riskienarviointitoimenpiteinä analyttiset menetelmät ovat tyypillisesti hyvin yksinkertaisia ja kokonaisuuksia hahmottavia. Niissä harvoin käsitellään yksittäisiin kirjauksiin tai toimenpiteisiin liittyvää yksityiskohtaista informaatiota. Kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaisesti analyttisiä menetelmiä tulisi hyödyntää muun muassa vertailtaessa taloudellista tietoa aiemmilta tilikausilta. Tällaisia vertailtavia tietoja ovat esimerkiksi tilinpäätös, rahoituslaskelma, keskeisimmät taloudelliset tunnusluvut ja laaditut budjetit. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 613.) Esimerkiksi omaan pääomaan liittyvien tunnuslukujen analyttisellä tarkastuksella saadaan tietoa oman pääoman kehityksestä edellisiin vuosiin nähden. Jos analyysissä ilmenee epätavallisia tapahtumia, lukuja tai muuta relevanttia tietoa, tulee tilintarkastajan perehtyä asiaan tarkemmin ja tehdä asiaan kuuluvia tarkastustoimenpiteitä.

4.6.3 Mitä ovat yhteisölle tehtävät tiedustelut?

Johdolle ja yhteisön työntekijöille tehtävien tiedusteluiden tarkoituksena on selvittää yhteisön toiminnan luonnetta johdon ja työntekijöiden näkökulmasta. Yksinkertaisimmillaan tiedustelut ovat keskusteluja johdon ja tilintarkastajan välillä. Varsinkin pienen osakeyhtiöiden tilintarkastuksen yhteydessä tiedustelut ovat melko vapaamuotoisia. Tilintarkastajan kannattaa kuitenkin pyrkiä saamaan tietoa yhteisössä tilikauden aikana tapahtuneista muutoksista, sekä yrityksen tulevaisuuden tavoitteista. Tiedustelujen yhteydessä tilintarkastaja voi myös havaita, että yhteisön johto pyrkii salaamaan jotain tilintarkastajalta. Siksi onkin erittäin tärkeää, että tilintarkastaja pyrkii olemaan vuorovaikutuksessa esimerkiksi yrityksen omistajajohtajan kanssa.

Tiedustelujen avulla tilintarkastaja saa tietoa muun muassa johdon toimintatavoista sekä johdon kyvyistä arvioida toimialaa ja liiketoimintaa koskevia riskejä. Tiedustelujen pohjalta saatua informaatiota pyritään käyttämään osana tilintarkastuksen suunnittelua. Johdon tiedustelujen merkitys korostuu tarkastuksessa erityisesti silloin, kun tilintarkastaja huomaa tiedustelujen avulla saadun informaation olevan ristiriidassa analyttisin menetelmin tai yhteisöstä tehtyjen havaintojen avulla saatujen tietojen kanssa. Tiedustelujen avulla voidaan saada lisätietoa sellaisista seikoista, joita on ilmennyt havaintojen tai analyttisin menetelmien avulla tehtyjen päätelmien pohjalta. (HTM-Info Oy 2009, 75-76.)

Tilintarkastaja kohdentaa tiedustelut usein yrityksen toimivalle johdolle. Johdon lisäksi tiedusteluja tulisi toimeksiannosta riippuen suorittaa myös esimerkiksi kirjanpitäjälle, eri toiminnoista vastaaville työntekijöille, kuten osto- ja myyntihenkilöille ja varastosta

vastaavalle henkilölle. Tällöin tiedustelujen avulla saatu tieto on monipuolisempaa ja mahdollistaa eri henkilöiltä saatujen tietojen vertailun. (HTM-Info Oy 2009, 76.)

Tilintarkastajan tulisi mahdollisuuksien mukaan tehdä tiedusteluja niille henkilöille, jotka ovat vastuussa yrityksen sisäisestä valvonnasta. Sisäiseltä valvonnasta saatujen tietojen pohjalta voidaan tehdä päätelmiä siitä, miten yhteisön johto on valvonnan järjestänyt vai onko sitä järjestetty ollenkaan. (HTM-Info Oy 2009, 139.) Pienissä yhteisöissä sisäinen valvonta on usein keskittynyt omistajajohtajaan, joka valvoo tyypillisesti itse yrityksen eri toimintoja. Tiedustelujen pohjalta tulisi käydä ilmi, kuka valvontaa suorittaa, millä tavoin valvonta toimii, missä laajuudessa valvontaa tehdään ja mihin se ajoittuu. Tilintarkastajan tulee kuitenkin muistaa, että yhteisön sisäinen valvonta toimii johdon alaisuudessa. Tällöin on mahdollista, ettei sisäisen valvonnan tuottama tieto olekaan täysin luotettavaa ja relevanttia. Sisäisen valvonnan tehokkuudesta pyritään saamaan tilintarkastusevidenssiä kontrollien testauksen avulla, minkä tarkoituksena on saada tietoa yrityksen sisäisten kontrollien toimivuudesta, tehokkuudesta ja niiden kohdistamisesta eri toimintoihin. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry, 2010, 438, 447.)

4.6.4 Mitä riskienarviointitoimenpiteillä pyritään selvittämään?

Riskienarviointitoimenpiteiden tarkoituksena on saada mahdollisimman kattava kuva tilintarkastustoimeksiantoasiakkaan toiminnasta ja tilintarkastukseen liittyvistä riskeistä. Jatkuviissa toimeksiannoissa asiakkaaseen ja toimialaan liittyvää tietoa tulisi pyrkiä päivittämään ja ylläpitämään jatkuvasti tilikauden aikana, vaikka itse tarkastus suoritettaisiin tilikauden päättymisen jälkeen. Tietoa asiakkaan toiminnasta että toimialasta voidaan saada perinteisten riskienarviointitoimenpiteiden lisäksi esimerkiksi sanomalehtien, aikakauslehtien ja internetin avulla. (Riistama 1999, 83.) Saatuihin tietoihin tulee kuitenkin suhtautua kriittisesti, sillä kaikki julkisesti esillä oleva tieto ei välttämättä ole paikkaansa pitävää ja relevanttia tilintarkastajan näkökulmasta. Eri riskienarviointitoimenpiteiden avulla kerätty evidenssi voi mahdollisesti olla ristiriidassa muun kerätyn evidenssin kanssa. Tällöin tilintarkastajan tulisi huomioida epäselvyydet ja kohdentaa tilintarkastustoimenpiteitä kyseisiin seikkoihin, varsinkin jos tilintarkastaja näkee ristiriitaisuudet olennaisiksi tilintarkastuksen kannalta. (Halonen & Steiner 2010, 154-157.)

Toimeksiannon ensimmäisellä tarkastuskerralla tilintarkastajan on perehdyttävä tarkastettavaan organisaatioon sillä tasolla, että hän pystyy näkemään kokonaiskuvan toiminnasta ja siitä miten jokapäiväistä toimintaa hoidetaan. Tärkeää on tutustua esimerkiksi osto- ja myyntiprosessien toimintaan, jotta tilintarkastaja voisi paremmin ymmärtää toimintojen kulkua yrityksessä. Tällöin saadaan usein selville sellaisia eri toimintoihin liittyviä riskejä, jotka voivat aiheuttaa virheellisyyttä kyseisten toimintojen oikeellisuuteen. (Halonen & Steiner 2010, 304, 323.) Sellaisissa toimeksiannoissa, joihin sisältyy vaihto-omaisuuteen liittyvää tarkastusta, olisi hyödyllistä selvittää miten varastoa ylläpidetään, kuka tuotteita tilaa, kuka ne vastaanottaa ja kuka laskut maksaa. Osa vaihto-omaisuuteen liittyvistä toiminnoista on siis yhteydessä yrityksen osto- ja myyntitoiminnan kanssa. Valvonnan selvittämisen avulla voidaan havaita vaarallisia työyhdistelmiä, joista voi muodostua olennaisia riskitekijöitä sekä yritystä että tilintarkastusta kohtaan. (Halonen & Steiner 2010, 347-349.)

Jotta tilintarkastaja pystyisi suunnittelemaan tarkastuksen mahdollisimman tehokkaasti, tulisi hänen saada tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa mahdollisimman hyvä kuva yhteisön tilinpäätökseen sisältyvistä liiketapahtumien lajeista, tilien saldoista ja muista tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista. Tilintarkastajan tulisi myös saada riittävä näkemys yhteisön omistus- ja hallintorakenteista, mahdollisista tulevaisuuden investoinneista, sekä siitä miten yhteisöä johdetaan ja rahoitetaan. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 440.)

Tilintarkastajan näkökulmasta riskienarviointitoimenpiteiden tulisi kohdistua myös toimeksiannon ulkoiisiin tekijöihin. Ulkoisia tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa yhteisöön kohdistuviin riskeihin, ovat esimerkiksi vallitseva taloudellinen tilanne, nykyiset ja tulevat kilpailijat sekä yhteisöä koskeva lainsäädäntö ja muut yhteisöä koskettavat säädökset. Tilintarkastajan tulisi myös miettiä omaa ammatillista osaamistaan toimeksiantoa kohtaan. Esimerkiksi tietyt toimialat voivat asettaa tilintarkastajan ammattitaidolle sellaisia vaatimuksia, jotka vaativat erityisasiantuntemusta. (Arens, Elder & Beasley 2002, 177.)

4.7 Havaittuihin riskeihin vastaavat toimenpiteet

Tilintarkastuksen toteutuksen kannalta on erittäin tärkeää suorittaa oikeanlaisia tilintarkastustoimenpiteitä. Tilintarkastustoimenpiteiden avulla pyritään saavuttamaan mahdollisimman paljon sellaista tilintarkastusevidenssiä, jota voidaan käyttää annettavan tilintarkastuskertomuksen pohjana. Yleensä päätös suoritettavista tilintarkas-

tustoimenpiteistä tehdään tilintarkastuksen riskien arvioinnin yhteydessä. Keskeisimpiä tilintarkastustoimenpiteitä ovat aineistotarkastustoimenpiteet ja kontrollien testaus. Myös riskienarviointitoimenpiteitä, eli havainnointia, analyttisiä menetelmiä ja tiedusteluja voidaan käyttää tilintarkastusevidenssin hankinnassa.

4.7.1 Kontrollien testaus

Kontrollien testaus on yksi keskeinen tapa saada tilintarkastusevidenssiä yhteisön sisäisen valvonnan toiminnasta. Osana sisäisen valvonnan toiminnan ja tehokkuuden tarkastusta tilintarkastajan tulisi pyrkiä tunnistamaan yhteisön sisäiseen valvontaan kohdistuvia kontroleja. Kontrollien osalta tulisi selvittää, miten ne on suunniteltu, onko ne otettu käyttöön, ovatko ne tehokkaita ja että onko kyseisillä kontrolleilla vaikutusta tilintarkastukseen. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 463.) Tilintarkastajan tulisi käyttää ammatillista harkintaansa ja riskienarviointitoimenpiteitä hyödykseen arvioidessaan kontrollien merkittävyyttä. Tehottomia tai sellaisia kontroleja, jotka eivät tuota luotettavaa informaatiota ei kannata ottaa mukaan kontrollien testaukseen. Kontrollien testauksen suunnittelu voi olla osa sisäisen valvonnan tarkastusta. Tällöin samoilla riskienarviointitoimenpiteillä voidaan myös saada relevanttia tietoa yhteisön kontrolleista. (HTM-Info Oy 2009, 180-182.)

Kun riskienarviointitoimenpiteiden avulla on saatu riittävä näkemys yhteisössä olemassa olevista kontrolleista, täytyy tilintarkastajan määritellä alustava kontrolliriskin taso. Tällöin tilintarkastajan tulee käyttää ammatillista harkintaansa arvioidessaan sitä mahdollisuutta, ettei yhteisön kontrollit estäisi virheitä ja väärinkäytöksiä tapahtumasta. Jos kontrolliriski arvioidaan korkeaksi, tulee riittävän varmuuden saamiseksi hankkia enemmän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä, kuin jos kontrolliriski olisi arvioitu matalaksi. Kontrolleja täytyy myös testata niissä tilanteissa, joissa yksistään aineistotarkastustoimenpiteet eivät tuota riittävää määrää käyttökelpoista tilintarkastusevidenssiä. (Halonen & Steiner 2010, 239-240.)

Tilintarkastusevidenssiä kontrollien toimivuudesta saadaan kontrollien testauksen avulla. Kontrollien testaustapa riippuu testattavasta kontrollista ja tilintarkastajan omista näkemyksistä. Kontrollien testauksen tavoitteena on testata olennaisten ja käytössä olevien kontrollien tehokkuutta. Yksistään tiedusteluja tekemällä ei kuitenkaan voida saada riittävää varmuutta kontrollien toimivuudesta, vaan tiedustelujen tueksi tulisi tehdä muita tilintarkastustoimenpiteitä riittävän evidenssin saamiseksi. Tällöin tiedustelujen lisäksi tulisi tehdä kontrolliin kohdistuvaa havainnointia tai yksi-

tyiskohtaista tiettyyn tilinpäätöserään kohdistuvaa tarkastusta. Tilintarkastajan näkökulmasta kontrollien testaus on mahdollista suorittaa samalla, kun suoritetaan riskienarviointitoimenpiteenä kontrollien olemassaoloon ja sisäiseen valvontaa liittyviä toimenpiteitä. Tämä on ajankäytöllisesti tehokasta ja mahdollistaa jatkotoimenpiteiden suunnittelun niissä tapauksissa, joissa kontrollien testauksen avulla ei saavutettu riittävää evidenssiä. (Halonen & Steiner 2010, 239-240.) Tilintarkastajan tulisi hankkia sitä enemmän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä, mitä enemmän hän aikoo luottaa yhteisössä käytössä olevien kontrollien tehokkuuteen. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 499.)

4.7.2 Aineistotarkastustoimenpiteet

Aineistotarkastustoimenpiteillä tarkoitetaan niitä tilintarkastustoimenpiteitä, joilla pyritään saamaan varmuus olennaisten virheellisyyksien havaitsemiseksi kannanottotasolla. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 498.) Käytännössä aineistotarkastustoimenpiteillä tarkoitetaan joko analyttisiä taloudellisen informaation arviointeja ja vertailuja tai yksittäisiin tapahtumiin kohdistuvia tarkastuksia. (Halonen & Steiner 2010 246, 250.) Tilintarkastajan täytyy ammatillisen harkintansa pohjalta tehdä päätöksiä siitä, millaisia toimenpiteitä hän suorittaa missäkin tilintarkastustoimeksiannossa. Tyypillistä kuitenkin on, että tarkastuksessa sovelletaan sekä analyttisiä, että yksittäisiin tapahtumiin kohdistuvia toimenpiteitä, jotta tilintarkastaja saisi alennettua tilintarkastusriskin kannanottotasolla riittävän alhaiselle hyväksyttävälle tasolle. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 613.)

Kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaisesti tilintarkastajan tulisi arvioidusta riskitasosta huolimatta suorittaa aineistotarkastustoimenpiteitä jokaista olennaista liiketapahtumalajia, tilin saldoa ja tilinpäätöksessä esitettyä tietoa kohtaan. Lisäksi tilinpäätöksen perustuminen kirjanpitoon, sekä tilinpäätökseen sisältyvät olennaiset pääkirjanpitiöviennit ja vientien oikaisut tulisi tarkistaa aineistotarkastustoimenpiteiden avulla, vaikka tehtyjen riskienarviointitoimenpiteiden mukaan kyseisiin eriin ei kohdistuisikaan merkittävää virheen mahdollisuutta. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 502.) Tilintarkastustoimenpiteitä harkitessaan tilintarkastajan tulisi kuitenkin muistaa, että jokaisella suoritettulla toimenpiteellä tulee olla riittävä peruste. Näin ollen välttyään sellaiselta evidenssiltä, mikä ei ole tarkoitukseen soveltuvaa. (Halonen & Steiner 2010, 249.)

Analyttiset toimenpiteet ovat usein hyvinkin selkeitä ja yksinkertaisia laskelmia tilinpäätöksessä tapahtuvista muutoksista edellisiin kausiin tai muuhun tilintarkastajan saamaan tietoon verrattuna. Analyttisillä menetelmillä voidaan myös arvioida budjettien toteutumista sekä yhteisön johdon tekemiä arvioita yhteisön tulevaisuuden kehityksestä. Tyypillistä on myös verrata yhteisön taloudellisia tunnuslukuja toimialan yleisiin odotusarvoihin. Analyttisin menetelmin saatua tilintarkastusevidenssiä tulisi verrata ja arvioida muuhun kerättyyn tilintarkastusevidenssiin. Huomatessaan ristiriitoja evidenssien välillä, tulisi tilintarkastajan suorittaa lisää tilintarkastustoimenpiteitä varmistuakseen asiasta. Mahdollista myös on, että tilintarkastaja huomaa analyttisten toimenpiteiden avulla olennaisen virheellisuuden riskejä, joita hän ei tarkastuksen alussa tehtävän riskien kartoituksen yhteydessä huomannut. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 611-614.) Tilintarkastustoimeksiantoihin, joihin sisältyy alhainen olennaisen virheellisuuden riski, voi olla mahdollista, että pelkät analyttiset aineistotarkastustoimenpiteet riittävät madaltamaan tilintarkastuksen kokonaisriskin riittävän alhaiselle tasolle. Todennäköistä ja suositeltavaa kuitenkin on, että tilintarkastaja pyrkii vastaamaan arvioituihin riskeihin sekä analyttisin keinoin, että yksittäisiin tapahtumiin kohdistuvien aineistotarkastustoimenpiteiden avulla. (HTM-Info Oy 2009, 189.)

Yksittäisten tapahtumien aineistotarkastuksella tarkoitetaan asiakirjojen ja dokumenttien tarkastusta. Sen avulla pyritään saamaan vakuuttavaa evidenssiä arvioituihin riskeihin tehtyihin kannanottoihin. Esimerkiksi myyntilaskuihin kohdistetuilla yksittäisillä aineistotarkastustoimenpiteillä voidaan saada evidenssiä myyntilaskujen olemassaolosta, tapahtumisesta, oikeellisuudesta, luokittelusta sekä katkosta. (Halonen & Steiner 2010, 256.) Myös tärkeiden asiakirjojen yksityiskohtainen tarkastus on olennainen osa suoritettavaa aineistotarkastusta. Erityisesti tärkeisiin tilinpäätöseriin liittyvät asiakirjat tulisi käydä huolellisesti läpi. Tällaisia ovat esimerkiksi taseeseen kirjatut tapahtumat, kuten rakennusten ja maa-alueiden kaupat. Myös pankkitilien- ja lainojen saldot täytyy vahvistaa saldovahvistuksista. Saldovahvistuksista saatava evidenssi on yleensä luotettavampaa, jos vahvistukset eivät ole asiakkaan itsensä toimittamia. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 562-563.) Yksittäisten tapahtumien tarkastaminen on aiheellista erityisesti niissä tilanteissa, joissa tilintarkastaja ei saa alennettua hyväksyttävää tilintarkastusriskiä riittävän alhaiselle tasolle analyttisten menetelmien avulla. Varsinkin niissä tapauksissa, joissa analyttisten keinojen lisäksi ei ole voitu tehdä kyseiseen toimintoon liittyvää kontrollin testausta, tulee tilintarkastajan suorittaa yksittäisiin tapahtumiin kohdistuvia aineistotarkastustoimenpiteitä. Yksittäisiin tapahtumiin kohdistuvalla tarkastuksella saatua tilintarkastusevidenssiä pide-

tään yleisesti muuta evidenssiä luotettavampana. (Halonen & Steiner 2010, 248, 256.)

Erityisesti pienissä tilintarkastustoimeksiannoissa tarkastus painottuu usein aineisto- tarkastustoimenpiteisiin. Toimeksiannosta riippuen voi olla mahdollista, että tilintarkastaja päätyy tarkastamaan koko tilikauden tositemaineiston. Tällöin tarkastukseen valittu otos on 100 %. Yleensä suuri otanta yksittäisten tapahtumien aineistotarkastuksessa perustuu siihen, ettei yhteisössä ole toimivaa sisäistä valvontaa tai tilintarkastaja epäilee sisäisen valvonnan kontrollien olevan heikkoja. (Halonen & Steiner 2010, 258-260.) Otokoko voi myös kasvaa korkeasta tilintarkastusriskistä, suuresta varmuustasosta tai havaituista virheellisyyksistä johtuen. Otokokoa voi luonnollisesti pienentää analyttisin keinoin saatu evidenssi kyseisestä kannanotosta, hyväksyttävissä olevan poikkeaman kasvattamisesta tai perusjoukon osittamisesta.

Otoskoon osittamisella tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että tilintarkastaja valitsee jonkin tietyn rahamäärän ylittävän osan perusjoukosta, johon hän kohdistaa tarkastustoimenpiteet. Osittaminen on erityisesti käyttökelpoinen sellaisissa tilanteissa, joissa tarkastettavaan erään sisältyvien rahamäärien vaihteluväli on erityisen suuri. Perusjoukon osittamisen johdosta tarkastuksen taloudellisuus voi tehostua, kun tilintarkastaja pienentää otoskokoa, eikä tarkasta sellaisia asioita, jotka eivät ole tarkastukselle olennaisia. Esimerkiksi ostolaskujen osittamisen myötä tilintarkastaja voi päätyä tarkastamaan kaikki tietyn rahamäärän ylittävät ostolaskut. Rajan alle jäävät ostolaskut tilintarkastaja katsoo olennaisuuden periaatteen mukaisesti sellaisiksi, ettei niihin kohdistu merkittävää virheellisyyden riskiä, vaikka yksi tai useampi lasku sisältäisikin pieniä virheellisyyksiä. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010, 631-632.)

5 RISKIANALYYSIMALLI

Tämän opinnäytetyön soveltavana osuutena on tehty riskianalyysimalli. Malli on tarkoitettu käytettäväksi pienen osakeyhtiön tilintarkastuksen suunnittelun yhteyteen. Pienissä toimeksiannoissa tilintarkastuksen suunnittelu voi olla hyvinkin yksinkertaista ja kokonaisuutta hahmottavaa. Tämän riskianalyysimallin avulla tilintarkastaja pystyy dokumentoimaan havaitsemansa tilintarkastusriskit sekä määrittämään tilintarkastustoimenpiteet, joita hän aikoo suorittaa.

Mallin keskeisenä tarkoituksena on auttaa tilintarkastajaa dokumentoimaan ja arvioimaan toimeksiantoon kohdistuvia riskejä mahdollisimman yksinkertaisella tavalla. Sen tarkoituksena on lisätä tilintarkastuksen suunnitelmallisuutta ja auttaa tilintarkastajaa dokumentoimaan havaitut riskit, riskiarviot ja toimenpiteet arvioituihin riskeihin kansainvälisten tilintarkastusstandardien vaatimusten mukaisesti.

Kansainväliset tilintarkastusstandardit asettivat haasteita tilintarkastusanalyysimallin laadinnassa. Haasteet muodostuivat erityisesti siitä, että malli suunniteltiin pienien toimeksiantojen tilintarkastukseen. Pienissä toimeksiannoissa tilintarkastuksen suunnittelu ja riskien analysointi ei saa viedä liikaa aikaa rajallisesta aikabudjetista. Tästä johtuen mallin tuli olla mahdollisimman nopea ja selkeä käyttää.

Riskianalyysimallin tarkoituksena on toimia tehokkaana tilintarkastajan työkaluna. Se on huomattavasti kevyempi ja nopeampi käyttää, kuin esimerkiksi kaupalliset tilintarkastustyökirjalleihin sisältyvät riskienarviointityökalut. Esimerkiksi HTM-Infon työkirjamalli on erittäin kattava ja monipuolinen riskienarviointityökalu. Se on kuitenkin useisiin toimeksiantoihin aivan liian työläs käytettäväksi. Keskisuurien toimeksiantojen tarkastukseen HTM-Infon työkirja on erittäin toimiva kokonaisuus, minkä avulla tilintarkastaja voi työtään suorittaa.

Tässä työssä esitetty riskienanalysointimalli ei pelkästään riitä tilintarkastajan suunnitelmaksi, vaan sen tarkoituksena on toimia tilintarkastussuunnitelman osana riskienarvioinnin ja riskeihin vastaavien toimenpiteiden osalta. Pienissä toimeksiannoissa tilintarkastussuunnitelma voi olla hyvinkin lyhyt. Se voi pohjautua tilintarkastajan tekemiin tiedusteluihin, analyttisiin keinoihin tehtyihin havaintoihin ja edellisen tilintarkastuksen johtopäätöksiin. Tärkeää kuitenkin on dokumentoida suunnitelma huolellisesti.

5.1 Riskianalyysin rakenne

Riskianalyysintimalli on tehty Microsoft Excel-ohjelmalla. Malli sisältää kolme välilehteä: tuloslaskelman, taseen ja toimintaan. Riskianalyysintaulukko on jaettu erillisiin osiin, jotta tilintarkastajan on helpompi hahmottaa tilinpäätökseen kohdistuvat riskit. Tuloslaskelman on jaettu kuvan 1 mukaisesti eri toimintoihin. Analyysimallissa käytettäviä toimintoja ovat myynti, osto, henkilöstö, poistot ja arvonalentumiset ja tilinpäätössiirrot. Jokaisen toiminnon alta löytyy muutamia tyypillisiä toimintoon kohdistuvia riskejä, joihin tiintarkastajan tulisi ottaa kantaa. Jos tilintarkastaja huomaa riskienarviointitoimenpiteiden avulla muita yhteisöön kohdistuvia riskejä, tulisi hänen täydentää taulukkoa havaituilla riskeillä.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	
1		KOHDISTUUKO RISKI		KANNANOTTO ESITETTYYN RISKIIN			ARVIO RISKISTÄ		TOIMENPITEET RISKIIN		TOIMENPITEIDEN LAAJUUS
2		YHTEISÖÖN									
4		KYLLÄ	EI	TÄY	OLEM	OIK	ARV	MATALA/NORMAALI/KORKEA			
5	TULOSLASKELMAAN KOHDISTUVAT RISKIT										
6											
7	Myynti										
14											
15	Osto										
21											
22	Henkilöstö										
27											
28	Poistot ja arvonalentumiset										
32											
33	Tilinpäätössiirrot										
37											
38											
39	Kannanottojen lyhenteet: TÄY= Täydellisyys, OLEM=Olemassaolo, OIK=Oikeellisuus, ARV=Arvostaminen										
40											

KUVA 1. Riskianalyysimalli, tuloslaskelman toiminnot.

Taseen riskienarviointi on myös jaettu osiin, jotta tarkastajan olisi helpompi saada kokonaiskäsitys taseeseen kohdistuvista riskeistä. Taseeseen kohdistuvat riskit jaettiin kuvan 2 mukaisesti pysyviin vastaaviin, vaihtuviin vastaaviin, omaan pääomaan ja vieraaseen pääomaan. Jokaisen pääryhmän alta löytyy kyseiseen tase-erään kohdistuvia riskejä. Myös taseeseen voidaan lisätä havaittuja riskejä tarkastuksen eri vaiheissa.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	
1		KOHDISTUUKO RISKI		KANNANOTTO ESITETTYYN RISKIIN			ARVIO RISKISTÄ		TOIMENPITEET RISKIIN		TOIMENPITEIDEN LAAJUUS
2		YHTEISÖÖN									
3		KYLLÄ	EI	TÄY	OLEM	OIK	ARV	MATALA/NORMAALI/KORKEA			
7	TASEESEEN KOHDISTUVAT ERÄT										
8											
9	PYSYVÄT VASTAAVAT										
16											
17	VAIHTUVAT VASTAAVAT										
33											
34	OMA PÄÄOMA										
46											
47	VIERAS PÄÄOMA										
61											
62											
63											
64	Kannanottojen lyhenteet: TÄY= Täydellisyys, OLEM=Olemassaolo, OIK=Oikeellisuus, ARV=Arvostaminen										
65											

KUVA 2. Riskianalyysimalli, tase-erät.

Toiminta välilehdeltä löytyy tarkastettavan yrityksen hallintoon, toimialaan, lähipiiritahtumiin ja toiminnan jatkuvuuteen liittyviä riskejä. Toiminta välilehden tarkoituksena on selvittää sellaisia epävarmuustekijöitä, jotka voivat vaikuttaa asiakkaan toimintaan haitallisesti.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	
1		KOHDISTUUKO RISKI YHTEISÖÖN		KANNANOTTO ESITETTYYN RISKIIN			ARVIO RISKISTÄ	TOIMENPITEET RISKIIN	TOIMENPITEIDEN LAAJUUS		
2											
3		KYLLÄ	EI	TÄY	OLEM	OIK	ARV	MATALA/NORMAALI/KORKEA			
4	YHTEISÖN TOIMINTAAN LIITTYVÄT RISKIT										
5											
6	Hallinto										
18											
19	Toimiala										
23											
24	Lähipiiritapahtumat										
29											
30	Toiminnan jatkuvuus										
36											
37											
38											
39											
40											
41											
42											
43											
44											
45											
46											
47	Kannanottojen lyhenteet: TÄY= Täydellisyys, OLEM=Olemassaolo, OIK=Oikeellisuus, ARV=Arvostaminen										
48											

KUVA 3. Riskianalyysimalli, yrityksen toimintaan liittyvät riskit.

5.2 Riskianalyysimallin käyttö

Riskianalyysimallin käyttö aloitetaan yleensä siinä yhteydessä, kun tilintarkastaja on tutustunut tarkastettavan yhteisön toimintaan ja toiminnan muutoksiin. Yleensä yhteisön toimintaan tutustuminen tapahtuu joko vierailun tai muun yhteydenoton avulla. Varsinkin pienissä toimeksiannoissa tilintarkastajalla on harvoin aikaa käydä jokaisen asiakkaan luona. Tällöin esimerkiksi puhelinkeskustelut johdon ja hallinnon kanssa ovat hyvä keino saada tietoa yrityksessä tapahtuneista muutoksista. Ennen yhteydenottoja asiakkaaseen tilintarkastajan kannattaa tehdä tilinpäätöksen analyttista tarkastusta, jotta pystyisi keskustelemaan muutoksista yrityksen johdon kanssa.

Alustavien toimenpiteiden avulla saadut havainnot tulisi dokumentoida. Dokumentoinnissa voidaan käyttää apuna riskianalyysimallia. Havaitut muutokset ja epävarmuustekijät tulisi lisätä analyysimalliin oikein toiminnon, tase-erän tai hallinnon erän kohdalle. Esimerkiksi varaston merkittävä kasvu edelliseen tilikauteen nähden tulisi merkitä riskianalyysimallissa tase välilehden ”vaihtuvat vastaavat”- kohtaan vaihtomaisuuden alle.

Mallissa valmiiksi esitettyihin riskeihin tulee ottaa kantaa niiden soveltuvuuden osalta. Soveltuvuudella tarkoitetaan sitä, kohdistuuko kyseinen riski tarkastettavaan yhteisöön. Lisäksi muut havaitut riskit tulee lisätä manuaalisesti taulukon eri välilehdille. Kehitetty riskianalyysimalli antaa tilintarkastajalle mahdollisuuden tehdä riskienarvi-

ointia kahdella eri tasolla. Ensimmäisellä tasolla tapahtuva riskienarviointi kohdistuu mallissa esitettyihin tuloslaskelman toimintoihin ja tase-eriin kokonaisuudessaan. Tällöin tilintarkastaja esimerkiksi merkitsee tuloslaskelman myyntitoiminnon kohdalle, että toimintoon sisältyy riski. Hän ei kuitenkaan avaa kyseisen toiminnon alla olevia yksityiskohtaisia myyntiin liittyviä riskejä. Alla olevissa kahdessa kuvassa on havainnoinut tilannetta. Kuvassa numero 4 on myyntitoimintoon otettu kantaa yleisellä tasolla. Kuvassa 5 on otettu kantaa myyntitoiminnon alla oleviin yksittäisiin riskeihin.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1		KOHDISTUUKO RISKI		KANNANOTTO ESITETTYYN RISKIIN				ARVIO RISKISTÄ	TOIMENPITEET RISKIIN	TOIMENPITEIDEN LAAJUUS
2		YHTEISÖÖN								
4		KYLLÄ	EI	TÄY	OLEM	OIK	ARV	MATALA/NORMAALI/KORKEA		
5	TULOSLASKELMAAN KOHDISTUVAT RISKIT									
6										
7	Myynti	X		X	X	X		NORMAALI	Myyntilaskujen aineistotarkastus	Tammikuu & joulukuu 2010
14										
15	Osto									
21										
22	Henkilöstö									
27										
28	Poistot ja arvonalentumiset									
32										
33	Tilinpäätössiirrot									
37										
38										
39	Kannanottojen lyhenteet: TÄY= Täydellisyys, OLEM=Olemassaolo, OIK=Oikeellisuus, ARV=Arvostaminen									
40										

KUVA 4. Riskianalyysi, tuloslaskelma yleisellä tasolla.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1		KOHDISTUUKO RISKI		KANNANOTTO ESITETTYYN RISKIIN				ARVIO RISKISTÄ	TOIMENPITEET RISKIIN	TOIMENPITEIDEN LAAJUUS
2		YHTEISÖÖN								
4		KYLLÄ	EI	TÄY	OLEM	OIK	ARV	MATALA/NORMAALI/KORKEA		
5	TULOSLASKELMAAN KOHDISTUVAT RISKIT									
6										
7	Myynti							NORMAALI	Myyntilaskujen aineistotarkastus	Tammikuu & joulukuu 2010
8	-Myynti tulotetaan väärin	X				X				
9	-Myyntin katko väärin	X				X				
10	-Myyntiä ohi kassan		X							
11	-Myynti kirjattu väärälle kirjanpidon tilille		X							
12	-Puutteelliset kirjaustositteet	X	X	X						
13	-Myynti ei kuulu tarkastettavalle yhteisölle	X			X					
14										
15	Osto									
21										
22	Henkilöstö									
27										
28	Poistot ja arvonalentumiset									
32										
33	Tilinpäätössiirrot									
37										
38										
39	Kannanottojen lyhenteet: TÄY= Täydellisyys, OLEM=Olemassaolo, OIK=Oikeellisuus, ARV=Arvostaminen									
40										

KUVA 5. Riskianalyysi, tuloslaskelman myyntiin kohdistuvat riskit.

Riskianalyysitaulukossa valmiiksi olevia riskejä tulee arvioida kyseessä olevan toimeksiannon kannalta. Arviossa vastataan siihen, kohdistuuko kyseinen riski yhteisöön. Jos riski kohdistuu yhteisöön, tulee tilintarkastajan ottaa kantaa riskin luonteeseen. Taulukossa käytetään yhdistettyjä kannanottoja, joita ovat täydellisyys, olemassaolo, oikeellisuus ja arvostus. (HTM-Info Oy 2009, 59.) Kannanottoja arvioidessa tilintarkastajan täytyy muistaa, että hänen tulee suorittaa oikeanlaisia tilintarkastustoimenpiteitä jokaista valitsemaansa kannanottoa kohtaan. Suositeltavaa ei siis ole valita jokaista kannanottoa, vaan tarkastajan tulisi valita niistä keskeisimmät, joilla on erityistä vaikutusta kyseistä riskiä kohtaan. Esimerkiksi myynnin katkoon kohdistuvaan riskiin tilintarkastajan tulisi ottaa kantaa kirjausten oikeellisuuteen. Tilintarkastajan ei tarvitse ottaa kantaa sellaisiin toimintoihin tai tase-eriin, joihin ei riskejä kohdistu. Tällöin riittää, että kyseisen toiminnon tai erän kohdalle merkitään, ettei riski kohdistu tarkastettavaan yhteisöön.

Havainnoituaan toimeksiannon keskeisimmät riskit ja valittuaan niihin soveltuvat kannanotot, tulee tilintarkastajan suunnitella suoritettavat tilintarkastustoimenpiteet ja toimenpiteiden laajuus. Tilintarkastustoimenpiteiden avulla hän pyrkii saamaan evidenssiä tekemiensä kannanottojen tueksi. Toimenpiteiden kuvaus voi olla hyvin yksinkertainen, esimerkiksi ”myyntilaskujen aineistotarkastus” (KUVA 5). Suoritettavat tilintarkastustoimenpiteet tulisi valita sen mukaan, että tilintarkastaja saa riittävästi todisteita yhteisöön kohdistuvia riskejä ja valitsemiaan kannanottoja kohtaan. Mahdollisuuksien mukaan toimenpiteet kannattaa valita siten, että yhden toimenpiteen avulla saadaan todisteita useisiin eri riskeihin ja kannanottoihin. Tällöin tilintarkastuksen tehokkuus paranee.

Viimeisenä vaiheena riskianalyysitaulukossa tulisi määritellä tilintarkastuksessa suoritettavien toimenpiteiden laajuus. Laajuus voidaan esittää esimerkiksi tarkastettavina kuukausina tai merkitsemällä tarkastettavat tositteet tositelajeittain. Toimenpiteiden laajuuden suunnittelussa tilintarkastajan tulisi ottaa huomioon arvioidun riskin merkittävyys sekä aiemmin tekemänsä kannanotot kyseisiin riskeihin.

Koska malli on tehty Excel-ohjelmistoa käyttäen, voi käyttäjä muokata sitä toimeksiantoa vastaavaksi hyvin helposti. Uusien havaintujen riskien lisääminen taulukkoon käy tehokkaasti. Malliin kannattaa täydentää edellisen vuoden tilintarkastuksessa havaitut riskit. Seuraavina vuosina voidaan riskianalyysin pohja kopioida uuteen työkirjaan ja päivittää vastaamaan kyseisen tilikauden tarkastuksen vaatimuksia.

5.3 Riskianalyysimallin käyttökelpoisuus

Kuten aiemmin mainittiin, työssä esitetty riskianalyysimalli on tarkoitettu käytettäväksi pienien osakeyhtiöiden tilintarkastuksen yhteyteen. Malli on laajuudeltaan sellainen, ettei sitä ole järkevää käyttää suuremmissa toimeksiannoissa. Suuremmissa toimeksiannoissa esimerkiksi HTM-Infon tai KHT-median julkaisema työkirjamalli on käyttökelpoisempi on huomattavasti käyttökelpoisempi. Pienien osakeyhtiöiden tilintarkastukseen se on kuitenkin liian raskas. Tästä johtuen tämän opinnäytetyön malli on rajoittunut pienien toimeksiantojen riskienanalysointiin. Pienien toimeksiantojen osalta on riittävää dokumentoida keskeisimmät riskit, ottaa niihin kantaa yhdistettyjen kannanottojen avulla ja suunnitella varsinaiset tilintarkastustoimenpiteet arvioituihin riskeihin.

Riskianalyysimalli on erittäin käyttökelpoinen tapa dokumentoida toimeksiannon riskejä. Se on helppo ja tehokas työkalu, jota voidaan käyttää tilintarkastuksen suunnittelun yhteydessä. Malli voidaan kopioida helposti käytettävään työkirjaan, jos tilintarkastajalla on sellainen käytössään. Jos tilintarkastajalla ei ole käytössään erillistä atk-pohjaista työkirjaa, voidaan riskienanalysointitaulukko täyttää itsenäisenä kokonaisuutena ja sisällyttää se lopulliseen tilintarkastusdokumentaatioon.

6 PÄÄTÄNTÖ

6.1 Yhteenveto

Riskiperusteinen tilintarkastusprosessi voi tuntua hyvin raskaalle ja työläälle tavalle suorittaa tilintarkastusta. Sen tarkoituksena ei kuitenkaan ole hankaloittaa tilintarkastajan työtä, vaan helpottaa toimeksiantoon kohdistuvien epävarmuustekijöiden havaitsemista ja arviointia. Riskiperusteisen tilintarkastuksen tavoitteena on parantaa suoritettavan tilintarkastuksen laatua ja varmistua siitä, että tilintarkastuksesta annettava tilintarkastuskertomus olisi mahdollisimman totuuden mukainen.

Tilintarkastukseen sisältyy toimeksiannosta riippuen erilaisia riskejä. Tarkastettavan yrityksen koko, toimiala, toiminnan laatu ja esimerkiksi hallintotapa vaikuttavat merkittävästi siihen, millaisia riskejä toimeksiantoon sisältyy. Perinteisesti tilintarkastustoimeksiantoon kohdistuu kahdenlaisia riskejä: toimintariskejä ja kontrolliriskejä. Edellä mainitut riskit muodostavat yhdessä olennaisen virheellisyyden riskin. Olennaisen virheellisyyden riskillä tarkoitetaan sitä, että tilinpäätökseen sisältyy niin merkittävä virheellisyys, että tilinpäätöksen lukija tekee vääriä päätöksiä tilinpäätöksen virheistä johtuen.

Toimintariskejä ovat tarkastettavan yhteisön toiminnasta aiheutuvat epävarmuustekijät, jotka voivat aiheuttaa virheitä yhteisön tilinpäätökseen. Kontrollirisikit kohdistuvat tarkastettavan yhteisön sisäiseen valvontaan. Kontrollirisikillä tarkoitetaan sitä, ettei yhteisön sisäinen valvonta pystyisi havaitsemaan ja korjaamaan tai estämään virheitä tapahtumasta. Lisäksi tilintarkastajan tulee muistaa, että hänen omaan työhönsä kohdistuu riskejä. Näitä riskejä kutsutaan havaitsemisriskeiksi. Havaitsemisriski tarkoittaa sitä, ettei tilintarkastaja huomaa yhteisön tilinpäätökseen sisältyvää virheellisyyttä. Tällöin on mahdollista, että tilintarkastaja antaa virheellisen tilintarkastuskertomuksen.

Itse tilintarkastus jakaantuu kolmeen osioon, joita kuitenkin suoritetaan limittäin tarkastuksen aikana. Riskiperusteisen tilintarkastuksen päävaiheet ovat riskien havainnointi, riskien huomioon ottaminen ja raportointi. Kyseisistä vaiheista voidaan myös käyttää nimityksiä: suunnittelu, toteutus ja päätäntä.

Tilintarkastuksen suunnittelu pitää sisällään tilintarkastuksen kokonaisstrategian ja yksityiskohtaisen tilintarkastussuunnitelman laatimisen. Kyseisistä suunnitelmista ilmenee tilintarkastajan tekemät havainnot riskeistä ja muista merkittävistä tekijöistä,

joihin tarkastuksessa tulisi kiinnittää tarkastuksessa huomiota. Suunnitelmassa tulisi olla dokumentoituna toimeksiannon merkittävimmät riskit, joita pienissä osakeyhtiöissä on yleensä vain muutama. Arvioituihin riskeihin tulisi kohdentaa oikeanlaisia tilintarkastustoimenpiteitä riittävässä laajuudessa. Tästä johtuen suunnitelmasta tulisi käydä ilmi tehtävien toimenpiteiden luonne ja laajuus. Tehdyt suunnitelmat ohjaavat tilintarkastajan tekemää varsinaista tilintarkastustyötä, sillä suunnitelmista tulisi käydä ilmi tarkastuksessa tehtävät tilintarkastustoimenpiteet.

Toteutusvaihe pitää sisällään varsinaisten tilintarkastustoimenpiteiden suorittamisen. Varsinaisia tilintarkastustoimenpiteitä ovat tarkastettavan yhteisön kontrollien testaus ja aineistotarkastustoimenpiteet. Aineistotarkastustoimenpiteitä ovat analyttiset tarkastustoimenpiteet ja yksittäisiin tapahtumiin kohdistuvat tarkastustoimenpiteet. Varsinkin pienien toimeksiantojen yhteydessä aineistotarkastustoimenpiteiden osuus suoritettavista tilintarkastustoimenpiteistä on huomattavan suuri. Tilintarkastuksen toteutusvaiheen tarkoituksena on kerätä näyttöä tilintarkastussuunnitelmassa havaittuihin riskeihin.

Tilintarkastuksen päätäntävaihe pitää sisällään useita eri toimenpiteitä. Tyypillisesti päätäntä vaiheessa tarkastellaan ja arvioidaan kerättyä tilintarkastusevidenssiä. Evidenssin tulee olla riittävän laadukasta eli tarkoitukseen soveltuvaa. Päätäntävaiheessa myös tarkastellaan tilinpäätöstä analyttisesti. Analyttisen tarkastuksen tarkoituksena on auttaa tilintarkastajaa havainnoimaan merkittäviä tai epäilyttäviä muutoksia. Päätäntävaiheessa suoritettujen analyttisen tarkastuksen tarkoituksena on vahvistaa tilintarkastuksen toteutusvaiheessa kerättyä evidenssiä.

Tilintarkastajan tulisi myös tarkastella tarkastuksen alussa tehtyä tilintarkastussuunnitelmaa toimeksiannon päätännän yhteydessä ja varmistua siitä, että kaikki suunnitellut tilintarkastustoimenpiteet ovat suoritettu. Arvioituaan kerätyn evidenssin riittäväksi, voi tilintarkastaja aloittaa varsinaisen raportoinnin. Keskeisin tilintarkastusraportti on tarkastettavalle yhteisölle annettava tilintarkastuskertomus. Tilintarkastuskertomus voi olla luonteeltaan vakiomuotoinen tai mukautettu. Mukautetun kertomuksen tarkoituksena on antaa lisätietoa yhteisön tilinpäätöksestä. Muita tilintarkastajan antamia raportteja ovat tilintarkastuspöytäkirja ja tilintarkastusmuistio.

Riskiperusteisen tilintarkastusprosessin tarkoituksena on selvittää toimeksiannon keskeiset riskit ja kohdentaa tilintarkastus niihin. Tällöin vältetään usein turhalta työltä. Riskiperusteisen tilintarkastuksen heikkoutena kuitenkin on se, että tilintarkastajalta jää huomaamatta jokin merkittävä tilinpäätökseen sisältyvä virheellisyys. Suurissa

toimeksiannoissa riskiperusteisen tilintarkastuksen suorittaminen on erittäin hyvin perusteltua jo sen takia, ettei tilintarkastajan ole mahdollista tarkastaa koko tilikauden tositemaineistoa riittävän tarkasti. Tällöin on perusteltua kohdentaa tilintarkastustoimenpiteet niihin toimintoihin, joihin sisältyy korkea riskin mahdollisuus.

Pienissä toimeksiannoissa tilanne on hieman erilainen, sillä yleensä tilintarkastaja pyrkii tarkastamaan koko tositemaineiston tai suuren osan siitä aineistotarkastustoimenpiteiden avulla. Usein omistajayrittäjä on myös tilintarkastajalle entuudestaan tuttu, joten hänellä on monissa tapauksissa käsitys yrittäjän rehellisyydestä ja toimintatavoista. Tämä asettaa riskiperusteisen tilintarkastuksen suorittamisen hieman kyseenalaiseksi käytännön näkökulmasta katsottuna. Vaarana nimittäin on, että raskaiden tilintarkastussuunnitelmien laadintaan kuluu niin paljon aikaa, ettei tilintarkastaja kerkeä suorittamaan kaikkia tarvittavia tilintarkastustoimenpiteitä. Esimerkiksi HTM- ja KHT-yhdistyksen työkirjamallit ovat kokonaisuudessaan melko raskaita. Niiden käyttö pienissä toimeksiannoissa on hankalaa ja vie paljon aikaa suhteessa koko tilintarkastuksen keston.

Tilintarkastus tulisi olla nykyvaatimusten mukaan dokumentoituna riittävän kattavalla tavalla. Dokumentaatioon tulisi olla sisällytettynä tilintarkastussuunnitelma, josta selviää tilintarkastukseen sisältyvät keskeiset riskit. Suunnitelmaan tulisi myös sisällyttää tehtävät tilintarkastustoimenpiteet, joiden avulla tilintarkastajan on tarkoitus kerätä riittävä määrä näyttöä suoritettusta tilintarkastuksesta.

Hyvin tehdyn dokumentaation tarkoituksena on edistää tilintarkastuksen luotettavuutta ja läpinäkyvyyttä. Hyvin dokumentoidusta tarkastuksesta pystytään päätelemään mitä toimenpiteitä tilintarkastaja on suorittanut ja miten hän kyseisiin toimenpiteisiin on päätenyt. Pelkkä tilintarkastuksen lopputuloksista tehty yhteenveto ei kerro tilintarkastustiimin ulkopuolisille henkilöille juurikaan suoritettujen toimenpiteiden luonteesta tai laajuudesta. Riskianalysointimallin avulla havaitut riskit, niihin liittyvät kannanotot ja riskeihin vastaavat tilintarkastustoimenpiteet tulevat kuitenkin dokumentoiduksi sellaisella tavalla, että toimeksiannon ulkopuolisen henkilön on mahdollista saada käsitys suoritettun tilintarkastuksen kulusta.

6.2 Työn tavoitteiden saavuttaminen

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli perehtyä pienen osakeyhtiön riskiperusteisen tilintarkastuksen suorittamiseen. Sen tarkoituksena oli selvittää riskiperusteista tilintarkastusprosessia ja prosessiin liittyvää riskien kartoitusta, arviointia ja riskeihin vastaavia toimenpiteitä. Teoriaosuuden pohjalta työssä toteutettiin käytännönläheinen riskianalyysimalli, jota voitaisiin käyttää tilintarkastustoimeksiannon riskien havainnoimisessa, arvioinnissa ja riskeihin vastaavien toimenpiteiden suunnittelussa.

Työn teoriaosuudessa esitellään tilintarkastuksen tavoitteita ja tarkastusta ohjaavia keskeisiä säädöksiä. Tilintarkastuksen prosessia kuvataan mahdollisimman selkeällä tavalla, jotta vähän ammatillista asiantuntemusta omaava lukija pystyisi saamaan käsityksen tilintarkastuksen suorittamisesta käytännössä. Työn teoriaosuuden kirjoittaminen osoittautui kuitenkin suunniteltua haastavammaksi, johtuen aiheen laaja-alaisuudesta. Oman haasteensa työlle myös aiheutti kansainvälisten tilintarkastusstandardien tulkinta ja niiden soveltaminen pienien osakeyhtiöiden tilintarkastukseen. Hankalaa oli tulkita ja selittää ISA-standardien mukaisesti suoritettavaa tilintarkastusprosessia yksinkertaisella tavalla. Koska työ on suunnattu henkilöille, jotka eivät tiedä paljoakaan tilintarkastuksesta, tuli tekstin olla mahdollisimman helppolukuista. Tästä johtuen en nähnyt tarpeelliseksi selittää jokaista aiheeseen liittyvää tilintarkastusstandardia erikseen ja yksityiskohtaisesti, vaan pyrin ennemminkin selittämään kokonaisuuksia yksinkertaisesti.

Riskianalyysimallin osalta työssä onnistuttiin laatimaan työpohja, jonka avulla tilintarkastaja pystyy dokumentoimaan toimeksiantoon kohdistuvia riskejä ja riskeihin vastaavia toimenpiteitä. Malli olisi voinut olla helpompikäyttöinen ja yksinkertaisempi. Se olisi voinut olla kokonaan rasti ruutuun tyylinen ratkaisu, jolloin sen täyttö olisi ollut nykyistä ratkaisua nopeampi. Tällöin se ei kuitenkaan olisi tarjonnut riittävästi toimeksiantokohtaisia vaihtoehtoja. Muokattavuus ja helppolukuisuus ovat tässä työssä esitetyn mallin parhaita puolia.

6.3 Pohdinta

Tämän opinnäytetyön kirjoittaminen on ollut minulle henkilökohtaisesti erittäin antoisa kokemus. Työ oli mielestäni erittäin haastava toteuttaa jo sen takia, etten ollut aiemmin tehnyt vastaavan laajuista tutkimusta. Työn myötä olen kuitenkin oppinut useita uusia asioita, joita en aiemmin tiennyt tai ymmärtänyt. Erityisesti kansainväliset tilin-

tarkastusstandardit ja riskiperusteinen tilintarkastusprosessi ovat tulleet minulle työn kirjoittamisen myötä tutuiksi. Opitusta teoriasta uskon olevan paljon hyötyä tulevaisuudessa tilintarkastuksen työtehtävien yhteydessä. Erittäin antoisaa on ollut vertailla käytännön työn tekemistä opinnäytetyön aikana opittuun teoriaan. Erityisen mielenkiintoista, mutta samalla haastavaa on ollut tulkita kansainvälisten tilintarkastusstandardien asettamia vaatimuksia. Niiden soveltamisen tulkinta pienien osakeyhtiöiden tilintarkastuksessa on ongelmallista, sillä olemassa olevaa kirjallisuutta aiheesta on niukasti.

Työn onnistumista ajatellen tekisin nyt huomattavasti suppeamman rajauksen työn aihealueeseen. Tämän työn aihe kokonaisuutena osoittautui erittäin laajaksi, mistä johtuen työssä ei pystytty syventymään riittävän tarkasti tilintarkastusriskeihin. Näin jälkikäteen ajateltuna työn aihetta olisi voinut rajata koskemaan pelkästään tilintarkastusriskejä tai riskien havainnointia. Tällöin työn teoriaa olisi ollut helpompi käsitellä. Rajatumpaa aihetta olisi ollut myös helpompi soveltaa pienen toimeksiannon tilintarkastukseen. Koko tilintarkastusprosessin sisältävä aiherajaus oli hankala suhteuttaa opinnäytetyön laajuuteen. Nykyinen aiherajaus aiheutti sen, ettei työssä voitu keskittyä yhteen tiettyyn osa-alueeseen, vaan työssä jouduttiin käsittelemään riskiperusteista tilintarkastusprosessia kokonaisuudessaan.

Kokonaisuuden kannalta tähän työhön olisi kannattanut haastatella muutamaa auktorisoitua tilintarkastajaa. Heidän näkemyksensä riskiperusteisen tilintarkastuksen suorittamisesta olisi voinut antaa erilaisia näkemyksiä tilintarkastuksen suorittamisesta ja riskien merkityksellisyydestä. Ajallisista resursseista johtuen tähän työhön ei kuitenkaan pystytty ottamaan tilintarkastajien haastattelua mukaan. Mielestäni se olisi kuitenkin antanut huomattavaa lisäarvoa työssä esitetyn teorian tueksi. Tämä mahdollistaakin jatkotutkimuksen myöhempänä ajankohtana. Jatkotutkimuksessa voitaisiin myös käsitellä riskejä yksityiskohtaisemmin ja pohtia niiden vaikutusta tilintarkastuksen suorittamiseen.

Henkilökohtaiset tavoitteeni perehtyä riskiperusteisen tilintarkastuksen teoriaan toteutuivat ainakin oman tietämykseni osalta. Työn myötä olen oppinut hahmottamaan tilintarkastusprosessia entistä kokonaisvaltaisemmalla tavalla. Olen myös mielestäni pystynyt samalla kehittämään omaa osaamista tilintarkastusassistenttina. Esimerkiksi riskeihin vastaavien kannanottojen osalta olen ymmärtänyt kannanottojen merkityksen paremmin. Samalla olen myös pystynyt kehittämään omaa osaamistani kohdentaa tilintarkastustoimenpiteitä korkean riskin alueisiin.

LÄHTEET

Kirjallisuus

Alakare, S. Koskinen, H. Reinikainen, M. Sedig, R. Simola, A-M. 2008. Uusi tilintarkastuslaki, säännöksistä käytäntöön. Keuruu: KHT-Media Oy.

Arens, A. Elder, R. Beasley, M. 2002. Essentials of auditing and assurance services. New Jersey: Prentice Hall.

Blummé, N. 2008. Osakeyhtiön tilintarkastus. Keuruu: Talentum Media Oy.

Clikeman, P. 2009. Called To Account : Fourteen Financial Frauds that Shaped the American Accounting Profession. New York: Routledge.

Halonen, K. & Steiner, M. 2010. Tilintarkastusprosessi käytännössä. Juva: WSOY.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M. 2008. Tilintarkastus – Asiakkaan opas. 2. painos. Helsinki: WSOY.

HTM-Info Oy. 2009. Kansainvälisten tilintarkastusstandardien soveltamisohje pienten ja keskisuurten yhteisöjen tilintarkastuksiin.

KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010. Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2010. Helsinki: KHT-Media Oy.

KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010². Osakeyhtiön tilinpäätösmalli 2010. Helsinki: KHT-Media Oy.

Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336.

Korkeamäki, A. 2008. Tilintarkastuksen perusteet. Helsinki: WSOY.

Kosonen, L. 2005. Vaarinpidoista virtuaaliaikaan: Sata vuotta suomalaista tilintarkastusta. Lappeenranta: Digipaino.

Kuusela, H. & Ollikainen, R. 1998. Riskit ja riskienhallinta. Vammala: TAJU.

Mähönen, J. 2009. Osakeyhtiön taloudellinen raportointi ja tilintarkastus. Helsinki: Edita Prima.

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459.

Tomperi, S. 2009. Tilintarkastus - Normeista Käytäntöön. Helsinki: Edita Prima.

Riistama, V. 1999. Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. Porvoo: WSOY.

Riistama, V. 2000. Tilintarkastus- perusteet. Porvoo: WSOY.

Sähköiset

Kirjanpitolautakunta 12.9.2006. Yleisohje toimintakertomuksen laatimisesta [viitattu 15.11.2011]. Saatavissa

<http://ktm.elinar.fi/ktm/fin/kirjanpi.nsf/all/F656564842BC1755C22571ED0047A0B1?openDocument>

Martyn, J. 2009. Audit risk. Acca student accountant magazine 11/2009. [viitattu 22.11.2011]. Saatavissa

http://www2.accaglobal.com/pubs/students/publications/student_accountant/archive/sa_nov09_jones.pdf

HTM-tilintarkastajat ry- GRM revisorer rf. 2011 [viitattu 18.12.2011]. Saatavissa

<http://www.htm.fi/valvonta>

IFAC. 2011 [viitattu 6.12.2011]. Saatavissa [http://www.ifac.org/about-](http://www.ifac.org/about-ifac/organization-overview)

[ifac/organization-overview](http://www.ifac.org/about-ifac/organization-overview)

Lakis, V. 2008. Independent auditing development tendencies. Baltic journal on Sustainability. [viitattu 15.12.2011]. Saatavissa

http://www.tpa.vgtu.lt/upload/ukis_zurn/tech%20eco%20dev_2008-2_8%20str.pdf

Riahi-Belkaoui, A. 2004. Are You Being Fooled? Audit Quality and Quality of Government. [viitattu 17.12.2011]. Saatavissa

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=485764

KHT – Yhdistys. 2011. Hyvä tilintarkastustapa ja kansainväliset tilintarkastusstandardit. [viitattu 29.12.2011]. Saatavissa [http://www.khtyhdistys.fi/tilintarkastus/hyva-](http://www.khtyhdistys.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit2)

[tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit2](http://www.khtyhdistys.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit2)

HE 194/2006. Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi [viitattu 28.12.2011]. Saatavissa

<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060194>

TEM 2008. Suomalaisen tilintarkastusjärjestelmän uudistaminen – Millaista tilintarkastusta tarvitsemme tulevaisuudessa? 2008. Työ- ja elinkeinoministeriön arviomuistio. [viitattu 29.12.2011]. Saatavissa http://www.tem.fi/files/21131/Arviomuistio_tilintarkastajajarjestelman_uudistamisesta.pdf

Tilintarkastuslautakunta 2011. Tilintarkastajien 2010 laaduntarkastusten tulokset ja havainnot. [viitattu 6.1.2012].

Saatavissa

<http://www.tilintarkastuslautakunta.fi/Laadunvarmistus2/Laaduntarkastusten-tulokset/Tilintarkastajien-2010-laaduntarkastusten-tulokset-ja-havainnot>

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
	KOHDISTUUKO RISKI YHTEISÖÖN		KANNANOTTO ESITETTYYN RISKIIN		ARVIO RISKISTÄ		TOIMENPITEET RISKIIN		TOIMENPITEIDEN LAAJUUS
	KYLLÄ	EI	TÄY	OLEM	OIK	ARV	MATALA/NORMAALI/KORKEA		
4	TULOSLASKELMAAN KOHDISTUVA RISKIT.								
5									
6									
7	Myynti								
8	-Myynti tuloutetaan väärin								
9	-Myyntin katko väärin								
10	-Myyntiä ohi kassan								
11	-Myynti kirjattu väärälle kirjanpidon tilille								
12	-Puutteelliset kirjaustositteet								
13	-Myynti ei kuulu tarkastettavalle yhteisölle								
14									
15	Osto								
16	-Ostoja kirjattu väärälle tilille								
17	-Ostojen katko väärin								
18	-Ostot eivät kuulu yhteisölle								
19	-Puutteelliset kirjaustositteet								
20									
21									
22	Henkilöstö								
23	-Palkkojen kirjaukset virheellisiä								
24	-Henkilösivukulut jaksotettu väärin								
25	-Luontoisetujen kirjaukset virheellisiä								
26	-Maksettu aiheuttomasti verovapaita kulukorvauksia								
27									
28	Poistot ja arvonalentumiset								
29	-Suunnitelman mukaiset poistot laskettu väärin								
30	-Poistoja ei ole tehty poistosuunnitelman mukaisesti								
31	-Poistot ylittävät elinkeinoverolain rajat								
32									
33	Tilinpäätössiirrot								
34	-Vapaaehtoisia varauksia kirjattu aiheuttomasti								
35	-Tuloverot laskettu väärin								
36									
37									
38									
39	Kannanottojen lyhenteet: TÄY= Täydellisyys, OLEM=Olemassaolo, OIK=Oikeellisuus, ARV=Arvostaminen								

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
	KOHDISTUUKO RISKI YHTEISÖÖN		KANNANOTTO ESITETTYYN RISKIIN				ARVIO RISKISTÄ	TOIMENPITEET RISKIIN	TOIMENPITEIDEN LAAJUUS
3	KYLLÄ	EI	TÄY	OLEM	OIK	ARV	MATALA/NORMAALI/KORKEA		
33									
34	OMA PÄÄOMA								
35	Osakepääoma								
36	Omanpääoman rahastot								
37									
38	Edellisen tilikauden voitto/tappio								
39	-Voittovarot esitetään väärin								
40									
41	Tilikauden voitto/tappio laskettu väärin								
42									
43	-Oma pääoma negatiivinen/muodostuu								
44	negatiiviseksi tilikauden aikana								
45									
46									
47	VIERAS PÄÄOMA								
48	Pitkäaikaiset pääomalainat								
49									
50	Pitkäaikaiset rahalaitoslainat								
51	-Lainat esitetty väärin								
52	-Laina ei kuulu yhteisölle								
53									
54	Lyhytaikaiset rahalaitoslainat								
55	-Yritys ei selviä lyhennyksistä								
56	-Lyhytaikaiset lainat esitetty väärin								
57	-Laina ei kuulu yhteisölle								
58									
59	-Ostovelat arvostettu väärin								
60	-Ostovelat vanhentuneita								
61									
62									
63									
64	Kannanottojen lyhenteet: TÄY= Täydellisyys, OLEM=Olemassaolo, OIK=Oikeellisuus, ARV=Arvostaminen								

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
	KOHDISTUUKO RISKI YHTEISÖÖN		KANNANOTTO ESITETTYYN RISKIIN		ARVIO RISKISTÄ		TOIMENPITEET RISKIIN		TOIMENPITEIDEN LAAJUUS
3	KYLLÄ	EI	TÄY	OLEM	OIK	ARV	MATALA/NORMAALI/KORKEA		
4	YHTEISÖN TOIMINTAAN LIITTYVÄT RISKIT								
5									
6	Hallinto								
7	-Yhteisön sisäistä valvontaa ei suunniteltu								
8	-Omisistajajohtajan suorittama sisäinen valvonta heikkoa								
9	-Kontroleja ei ole otettu käyttöön								
10	-Kontrollit ovat tehottomia tai turhia								
11	-Johta sivuuttaa kontrollit								
12	-Epäily johdon väärinkäytöksistä								
13	-Epäily työntekijöiden väärinkäytöksistä								
14									
15	Yhtiöjärjestyksen ja lainsäädännön noudattaminen								
16	-Yhtiön hallinto laiminlyö yhtiöjärjestyä								
17	-Yhtiön hallinto laiminlyö lainsäädäntöä								
18									
19	Toimiala								
20	-Lainsäädännön muutoksia ei huomioitu								
21	-Toimialalla merkittäviä epävarmuustekijöitä								
22	-Merkittäviä muutoksia kilpailijoiden toiminnassa								
23									
24	Lähipiiritapahtumat								
25	-Yhteisön ja lähipiirin väliset liiketapahtumat								
26	-Lähipiiritapahtumiin liittyy alhinnan riski								
27	-Lähipiirille maksettu verovapaita kulukorvauksia aiheellomasti								
28	-Syytä epäillään peiteltyä osingonjakoa								
29									
30	Toiminnan jatkuvuus								
31	-Maksukyky heikentynyt tilikauden aikana								
32	-Liikevaihto pienentynyt aiempaan verrattuna								
33	-Vieraan pääoman osuus kasvanut								
34	-Velkaantuminen ylittää yhteisön maksukyvyn								
35	-Saamiset pienentyneet edellisestä tilikaudesta								
36									
37									
38	Kannanottojen lyhenteet: TÄY= Täydellisyys, OLEM=Olemassaolo, OIK=Oikeellisuus, ARV=Arvostaminen								